

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ

І. І. МЕЧНИКОВА

Економіко-правовий факультет

Кафедра цивільно-правових дисциплін

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Оспорювання батьківства і материнства»

«Contestation of Fatherhood and Motherhood»

Виконала: здобувачка очної (денної) форми навчання
спеціальності 081 Право

Освітня програма «Право»

Шведова Анастасія Олександрівна

Керівник: к.ю.н., доц. Морозова С.Є. _____

Рецензент: ст.. викл. Голоденко І.О.

Рекомендовано до захисту:

протокол засідання кафедри

№ ____ від _____. 2025р.

В. о. завідувача кафедри

_____ Віктор МАСІН / бали)

(підпис) (прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № 6 :

протокол № ____ від _____. 2025 р.

Оцінка _____ / _____

(за національною шкалою / шкалою ECTS

Голова ЕК

_____ Олена МИКОЛЕНКО

(підпис) (прізвище, ім'я)

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	с. 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНСТИТУТУ ОСПОРЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА І МАТЕРИНСТВА.....	с. 8
1.1 Поняття і правове значення походження дитини у сімейному праві.....	с. 8
1.2 Способи встановлення батьківства і материнства.....	с. 22
1.3 Правові наслідки встановлення батьківства та материнства.....	с. 30
Висновок до розділу 1.....	с. 37
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСПОРЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА І МАТЕРИНСТВА.....	с. 39
2.1 Підстави оспорювання батьківства і материнства.....	с. 39
2.2 Суб'єкти права на оспорювання батьківства і материнства та застосування позовної давності.....	с. 50
Висновок до розділу 2.....	с. 59
РОЗДІЛ 3. СУДОВИЙ ПОРЯДОК ОСПОРЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА І МАТЕРИНСТВА.....	с. 61
3.1 Загальна характеристика судового розгляду справ про оспорювання батьківства і материнства.....	с. 61
3.2 Докази і доказування у справах про оспорювання батьківства і материнства.....	с. 66
3.3. Правові наслідки оспорювання батьківства і материнства.....	с. 79
Висновки до розділу 3.....	с. 86
ВИСНОВКИ.....	с. 88
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	с. 93

ВСТУП

Оспорювання батьківства і материнства є одним із найскладніших та найбільш чутливих правових інститутів сімейного права України. Він безпосередньо стосується фундаментальних прав і свобод людини, зокрема права дитини на належне батьківське виховання, права батьків на захист свого сімейного статусу, а також забезпечення правової визначеності у питаннях походження дитини. У сучасних умовах, коли соціальні, медичні та біотехнологічні процеси швидко розвиваються, а сімейні форми стають дедалі різноманітнішими, проблема встановлення та оспорювання походження дитини набуває особливої актуальності.

Походження дитини від конкретних батьків має не лише моральне чи соціальне значення, а й породжує низку правових наслідків, пов'язаних із здійсненням особистих немайнових і майнових прав та обов'язків.

Сімейний кодекс України (далі – СК України) встановлює чітку систему визначення батьківства і материнства, одночасно визнаючи право певних осіб оспорювати цей статус у судовому порядку. Однак на практиці виникає велика кількість колізій, пов'язаних із доказуванням, строками звернення до суду, колом суб'єктів, які мають право на оспорювання, а також застосуванням молекулярно-генетичної експертизи.

Судова практика Верховного Суду свідчить, що спори про оспорювання батьківства або материнства часто мають складний і багатогранний характер. Доказування у таких справах потребує не лише юридичного аналізу, а й залучення спеціальних знань, зокрема у сфері генетики, психології та соціології. Водночас суди повинні забезпечити баланс між правами дитини, правами подружжя та загальними принципами сімейного законодавства, серед яких на першому місці стоїть пріоритет інтересів дитини.

Актуальність дослідження теми також зумовлена тим, що чинне законодавство України не завжди забезпечує належну врегульованість таких спорів. У низці ситуацій встановлені норми є застарілими, неповними або такими, що не відповідають сучасним науковим можливостям і соціальним потребам. Серед проблем — відсутність єдиного підходу щодо строків оспорування, недостатня деталізація процедури проведення ДНК-експертизи, суперечності у визначенні правового статусу чоловіка, який не є біологічним батьком, але записаний батьком дитини.

Питання походження дитини, оспорування батьківства та материнства досліджувалися багатьма українськими науковцями. Значний внесок у розроблення проблеми зробили праці О. В. Дзери, В. І. Борисової, І. В. О. М. Ганкевич, І. В. Жилінкової, Л. В. Красицької, Н.М. Кузнєцової, В. І. Труби, С. Я. Фурси та інших. Разом із тим низка аспектів — зокрема застосування ДНК-експертизи, колізії між біологічним та соціальним походженням, особливості участі біологічного батька у спорі — залишаються дискусійними й потребують подальшого аналізу.

Метою дипломної роботи є комплексне дослідження правової природи оспорування батьківства і материнства відповідно до сімейного законодавства України, виявлення проблем правозастосування та формування пропозицій щодо удосконалення нормативних і практичних механізмів врегулювання даних спорів.

Для досягнення поставленої мети передбачається виконання таких завдань

- розкрити зміст понять батьківства та материнства в сімейному праві;
- визначити правове значення встановлення та оспорування походження дитини;
- охарактеризувати підстави та порядок оспорування батьківства і материнства в Україні;
- дослідити судову практику Верховного Суду;

- виявити основні проблеми законодавства та правозастосування;
- запропонувати напрями вдосконалення правового регулювання.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі встановлення та оспорювання походження дитини.

Предметом дослідження — норми сімейного законодавства України, наукові джерела та судова практика у сфері оспорювання батьківства і материнства.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи: аналіз, синтез, формально-юридичний, формально-догматичний метод, системно-структурний та інші.

Аналіз дозволив дослідити окремі компоненти правового регулювання, зокрема порядок оспорювання, процесуальні вимоги, коло суб’єктів, компетенцію суду та органів РАЦС, значення доказів, наслідки задоволення позову. Синтез забезпечив об’єднання отриманих результатів у цілісний науковий висновок, що формує системне уявлення про інститут оспорювання походження дитини. Формально-юридичний метод використаний для аналізу норм СК та ЦПК України. Формально-догматичний метод використаний для аналізу нормативно-правових актів, їх структури, змісту та юридичних конструкцій. Завдяки цьому методу досліджено категорії «батьківство», «материнство», «оспорювання», «правовий статус дитини», «актовий запис цивільного стану» та ін., визначено співвідношення між ними й з’ясовано юридичні наслідки їх застосування. Системно-структурний метод дозволив розглянути інститут оспорювання батьківства і материнства як цілісну систему, що включає норми Сімейного кодексу України, Цивільного кодексу України, процесуальні норми, судову практику та міжнародні стандарти захисту прав дитини. Метод забезпечив виявлення логічних зв’язків між окремими правовими елементами та їх вплив на загальну модель правового регулювання. Логіко-юридичний метод використаний для формування юридичних висновків, класифікацій, визначення правової природи окремих

інститутів, а також при обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Наукова новизна роботи полягає у виявленні сучасних проблем правового регулювання та формуванні пропозицій щодо вдосконалення інституту оспорування походження дитини з урахуванням практики ЄСПЛ і новітніх технологій у сфері ДНК-досліджень.

Структура дипломної роботи визначається логікою дослідження і включає вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНСТИТУТУ ОСПОРЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА І МАТЕРИНСТВА

1.1 Поняття і правове значення походження дитини в сімейному праві

Народження дитини – це визначна та радісна подія для кожної сім'ї, поява нової, неповторної особистості з притаманними лише їй рисами, повноцінного члена суспільства - носія цивільних прав та обов'язків. Факт народження дитини породжує виникнення біологічного та морального зв'язку між нею та її батьком і матір'ю.

Статті 49, 50 СК України «...закріплюють право на материнство та батьківство як особисті немайнові права подружжя» [1]. При цьому визначення понять «материнство» та «батьківство» законодавство не містить. У науковій юридичній літературі зустрічаються відповідні дефініції, які за своїм змістом дещо різняться.

Так, В. С. Гопанчук вважає, що «...материнство – це законодавчо забезпечена можливість жінки здійснювати репродуктивну функцію (народжувати здорових дітей), належним чином утримувати їх та виховувати в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, своєї Батьківщини, свого народу» [2, с. 78-79].

Інший підхід до розуміння сутності материнства – розгляд його як суб'єктивного права. Так, В. О. Кожевникова розглядає «...материнство як можливість вирішувати питання свого материнства, яка охоплюється різноманітним спектром варіантів поведінки (права мати дитину, права на вибір поведінки, пов'язаної з відмовою від материнства), як правовий та фізіологічний стан материнства, коли йдеться про встановлення стійкого

правового зв'язку між матір'ю та дитиною». «Цей аспект охоплюється різноманітним спектром правочинностей: від права на повагу сімейного життя до комплексу прав, закріплених у сімейному законодавстві» [3, с. 130-131].

На думку А. Р. Яцюк, яка також розглядає «...материнство як суб'єктивне сімейне право жінки, його можна розуміти з біологічної та з правової точки зору». Так, «...материнство з біологічної точки зору – це можливість жінки реалізувати свою репродуктивну функцію через зачаття та народження дитини природним способом, або за наявності медичних показань, передбачених законодавством у медичній сфері, за допомогою допоміжних репродуктивних технологій (штучне запліднення, сурогатне материнство), із правової – відповідне особисте немайнове право подружжя, яке охоплює три правомочності: на реалізацію належного права на материнство або відмову від цього, на вимогу від інших осіб поведінки, яка сприятиме здійсненню права на материнство та не перешкоджатиме йому, на захист порушеного, оспорюваного або невизнаного права через застосування відповідних способів захисту, в т. ч. судом» [4, с. 109].

У свою чергу, С. Д. Чернік визначає, що «...материнство визначають як фізіологічний, соціальний та психологічний стан жінки від зачаття дитини до народження дитини й до того моменту, коли вона залишається матір'ю своєї дитини. Реалізація цього права першочергово пов'язана із репродуктивною функцією жінки» [5, с. 26].

В. І. Труба додатково крім вищевизначених понять виділяє також відповідні батьківські права, яких жінка набуває після народження дитини, реалізуючи своє право на материнство, а також право на утримання після народження дитини [6, с. 232-233] (хоча останнє є самостійним майновим правом одного із подружжя, яке воно має в інших випадках, наприклад у разі непрацездатності)» [6, с. 234]. Схожий перелік елементів права на материнство визначає В. А. Ватрас, який додатково до правомочностей, прямо визначених у ст. 49 СК України, виокремлює також право на зачаття

дитини (яке охоплює також право на переривання вагітності) і право вимагати від чоловіка взяти участь у заплідненні дружини, в т. ч. із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій». На думку Ю. С. Червоного «...право на материнство є елементом правоздатності жінки незалежно від перебування її в зареєстрованому шлюбі, причому окреме право на материнство виникає вже після народження дитини».

Підтримуючи вищезазначені точки зору, науковці, такі як, Е. М. Багач, Ю. В. Білоусова та В. А. Ватраса, визначають, що «...право на материнство є природним правом жінки, визначеним та гарантованим Конституцією, а тому фактично повинне належати не тільки дружині у зареєстрованому шлюбі, а й будь-якій жінці, в т. ч. яка перебуває у фактичних шлюбних відносинах [7, с. 236].

Отже, проаналізувавши наукові погляди на визначення право на материнство, ми прийшли до висновку, що «право на материнство – це законодавчо забезпечене право жінки здійснювати репродуктивну функцію (народжувати здорових дітей), незалежно від перебування її в зареєстрованому шлюбі, належним чином утримувати їх та виховувати в дусі поваги до прав і свобод інших людей.

Щодо визначення поняття «батьківства», то у юридичній літературі також немає однастайності думок.

У праві під батьківством розуміється факт походження дитини від певного чоловіка, юридичне посвідчений записом в державних органах РАЦСу про народження.

На думку О. М. Ганкевич, «...батьківство – це соціальний та психологічний стан чоловіка з моменту зачаття і до народження дитини жінкою, а з моменту народження як факт походження дитини від певного чоловіка, що оснований на кровній спорідненості між батьком і дитиною, юридично посвідчений актовим записом про народження дитини в державних органів РАЦС, що є передумовою виникнення правового статусу батька» [8, с. 97 - 98].

Зазначене розуміння поняття батьківства пов'язане із правами та обов'язками, які виникають у батьків з моменту юридичного засвідчення факту походження дитини від них, тобто з моменту реєстрації народження дитини в органах РАЦСу.

Таким чином, «...батьківство – це факт походження дитини від певного чоловіка, юридичне посвідчений записом в державних органах РАЦСу про народження, так участь чоловіка у вихованні й утримання дитини».

«...Право на батьківство перебуває у тісному зв'язку з правом на материнство та складається з трьох правомочностей. Чоловік, як і дружина, має право вирішувати мати чи не мати йому дитину, вимагати від усіх певної поведінки, яка б не перешкождала здійсненню його права на батьківство, та захищати свої батьківські права у суді» [9, с. 152].

З народженням дитини жінка і чоловік набувають нового статусу – стають батьками. Підставою виникнення прав та обов'язків матері, батька та дитини (батьківських правовідносин) є походження дитини від цих матері та батька, засвідчене у порядку, встановленому законом.

Як зазначає О. А. Явор «...під терміном «походження дітей» розуміють кровне біологічне походження дитини від конкретних чоловіка та жінки, зареєстроване в державних органах реєстрації актів цивільного стану. В Сімейному кодексі України втілена презумпція шлюбного походження дитини, яка полягає в тому, що дитина зачата і народжена у шлюбі походить від подружжя, що перебуває в цьому шлюбі» [10, с. 114].

Традиційно вважають батьківськими правовідносини такі, що виникають на основі фактичного складу: «...народження дитини (подія) – або біологічна ознака і державна реєстрація народження органом державної реєстрації актів цивільного стану (дія) – або юридична ознака». Для виникнення прав та обов'язків батьків і дітей за загальним правилом мають одночасно бути ці дві ознаки. Порухення встановленого законом порядку засвідчення походження дитини (наприклад, таємна реєстрація сторонньої

особи батьком дитини з метою приховання нешлюбного материнства) не породжує батьківських прав та обов'язків.

Юридичне значення факт походження дитини набуває лише з моменту його державної реєстрації в органах реєстрації актів цивільного стану. Факт батьківства/материнства є підставою для виникнення взаємних майнових та немайнових прав та обов'язків батьків і дітей, які передбачені Сімейним кодексом України [1]. Відповідно до ст. 121 СК України права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому органом ДРАЦС у порядку, встановленому чинним законодавством. Як зазначає В. А. Ватрас, для набуття жінкою і чоловіком статусу батьків необхідними є два основних критерії: фактичний (біологічний) – народження дитини жінкою і чоловіком, хоча, широке застосування сучасних медичних технологій дозволяє розглядати батьківські відносини не тільки як біологічні, а й як соціальні (концепція соціального батьківства та материнства), що знаходить своє підтвердження і в українському законодавстві; юридичний – засвідчення походження дитини в органі держави шляхом реєстрації народження дитини в органах ДРАЦС [11, с. 145]

Як зазначає Лепех С. М. «... Походження дитини, тобто кровна, біологічна спорідненість є традиційною, проте не єдиною підставою виникнення батьківських прав та обов'язків»[12, с. 132]. Іншої точки зору дотримується М. М. Дякович, який вважає, що «...«походження дитини» – це кровне (біологічне) походження від конкретних чоловіка і жінки, зареєстроване в органах РАЦС з дотриманням певного порядку» [13, с. 209].

Отже, як зазначає А. О. Дутко і ми також підтримує цю позицію, можна погодитись з ученими в тому, що права та обов'язки батьків і дітей ґрунтуються не так на походженні дитини (оскільки передбачено законодавцем і інші способи прийняття дитини в сім'ю – усиновлення, визнання батьківства у випадку, якщо чоловік знає, що він не є біологічним батьком дитини, народження дитини в результаті застосування допоміжних

репродуктивних технологій), як на державній реєстрації народження дитини і запису батьків. Тому існують об'єктивні передумови для визнання підставою виникнення батьківського правовідношення не лише генетичного (біологічного) батьківства, а й так званого соціального батьківства [14, с. 264].

Відповідно до ст. 7 Конвенції про права дитини, прийнятої і відкритою для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року, дитина повинна бути зареєстрована зразу ж після народження, чим підтверджується його походження [15, ст. 7]. Цього принципу дотримується і в Україні. Походження дитини від певних батьків стає юридичним фактом лише за умови його посвідчення компетентним органом. У свою чергу, саме встановлення походження дитини створює об'єктивні передумови для дотримання прав дитини та виконання обов'язків батьками щодо її виховання.

Отже, юридичною підставою відносин між батьками та дітьми є кривне походження дітей від певних осіб (матері та батька), яке засвідчене державним органом реєстрації актів цивільного стану в порядку, встановленому нормами СК України. Сама наявність фактичного складу, який утворюється сукупністю двох юридичних фактів: події - народження дитини та дії - реєстрації народження органом реєстрації актів цивільного стану, є підставою виникнення правовідносин між дітьми та їх батьками [1].

Важливо, що і в подальшому єдиною підставою для виникнення взаємних прав та обов'язків батьків і дітей може бути лише походження дитини, засвідчене у встановленому законом порядку.

За загальним правилом, факт походження дитини від жінки та чоловіка встановлюється органами ДРАЦС під час реєстрації народження відповідно до ЗУ «Про реєстрацію актів цивільного стану»[16] та Наказу Мін'юсту України «Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні» від 18.10.2000 № 52/5[17], на підставі

поданих документів, що передбачені п. 2 за значеного Наказу. Проте у разі неможливості надання необхідних документів (зокрема, коли такі документи відсутні, або ж якщо особа, яка є матір'ю (батьком) дитини, померла) орган ДРАЦС не може зареєструвати факт народження та видати свідоцтво про народження дитини. У такому випадку факт батьківства/материнства може бути встановлений у суді, в порядку окремого провадження, відповідно до ст. 130, 132 СК України та ст. 315 ЦПК України.

Отже, в сфері сімейного права походження дитини від певних батьків стає юридичним фактом лише за умови його посвідчення компетентним державним органом – органом реєстрації актів цивільного стану.

Реєстрація народження дитини провадиться з одночасним визначенням її походження та присвоєнням прізвища, імені та по батькові. Народження дитини повинно бути зареєстроване не пізніше одного місяця з дня народження дитини. Реєстрація такого народження дитини провадиться за місцем народження дитини або за місцем проживання її батьків чи одного з них за їх усною чи письмовою заявою. У разі хвороби, смерті батьків або з інших причин неможливості зареєструвати народження дитини така реєстрація здійснюється за заявою родичів, інших осіб, уповноваженого представника закладу охорони здоров'я, у якому народилася дитина або в якому на цей час вона перебуває.

Для реєстрації народження дитини до органів реєстрації актів цивільного стану пред'являються певні документи, а саме: довідка медичної установи про народження дитини та документи, що посвідчують особу батьків (одного з них). Крім того, залежно від порядку визначення походження дитини від певного батька також пред'являються свідоцтво про шлюб, або заява батька (спільна заява батьків) про визнання батьківства, або ж судові рішення про визнання батьківства.

Порядок визначення походження дитини залежить, перш за все, від того, перебувають батьки дитини у зареєстрованому шлюбі між особою чи ні. Майже не викликає питань визначення походження дитини, якщо вона

народжується жінкою, яка перебуває у зареєстрованому шлюбі. У СК України дається чітке визначення шлюбу, згідно ст. 21 «шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану» [1].

«Шлюбна презумпція батьківства є досягненням сучасного світу. давні часи для встановлення законності народження вимагалося довести, що мати дитини перебувала у законному шлюбі у період зачаття, і саме її чоловік є батьком дитини. Надалі доказами народження у законному шлюбі визнавалися метричне свідоцтво, а за його відсутності – місцеві, громадські книги, формулярні списки, ревізькі казки, а як доповнення – свідоцтво священнослужителя, який здійснював хрещення дитини» [18, с. 78].

Врегульована нормою СК України презумпція шлюбного походження дитини охоплює презумпцію материнства дружини та презумпцію батьківства чоловіка.

Презумпція батьківства – це припущення, що батьком дитини є чоловік, з яким мати дитини перебуває у шлюбі.

Презумпція материнства дає підставу стверджувати, що саме дружина є матір'ю тієї дитини, котру вона забрала з медичного закладу. Якщо дитина народилася поза межами медичного закладу, то факт народження жінкою дитини підтверджується свідками (у разі їх присутності) або ж медичними працівниками, які надавали післяпологову медичну допомогу, або лікарем-педіатром (сімейним лікарем), під наглядом якого перебуває новонароджена дитина.

Відповідно до презумпції батьківства чоловіка саме він є батьком дитини, народженої його дружиною, яка не має обов'язку доводити, хто є батьком її дитини. Презумпція батьківства чоловіка (шлюбного батьківства) поширюється на дітей: 1) котрі були зачаті та народжені у шлюбі; 2) які були зачаті до шлюбу, але народжені у шлюбі; 3) котрі були зачаті у шлюбі, але народжені після його припинення або визнання недійсним (строк не повинен перевищувати десяти місяців (ст. 122 СК України). Винятком є

положення ст. 124: «Якщо дитина народилася до спливу десяти місяців від дня припинення шлюбу або визнання шлюбу недійсним, але після реєстрації повторного шлюбу її матері з іншою особою, вважається, що її батьком є чоловік матері у повторному шлюбі». При цьому, презумпція батьківства не поширюється на дитину, яка була народжена до шлюбу, навіть якщо батьком дитини є теперішній чоловік її матері. Він може бути записаний батьком дитини відповідно до ст. 125 СК України. Трапляються випадки, коли жінка в момент зачаття дитини перебувала у шлюбі з одним чоловіком, а в момент народження – з іншим. Виникає конкуренція батьківства, яка чинним сімейним законодавством вирішується на користь чоловіка, у шлюбі з яким жінка народила дитину [14, с. 268]. Відповідно до ст. 124 СК України, якщо дитина народилася до спливу десяти місяців від дня припинення шлюбу або визнання шлюбу недійсним, але після реєстрації повторного шлюбу її матері з іншою особою, вважається, що батьком дитини є чоловік її матері у повторному шлюбі [1]

Презумпція шлюбного батьківства є правовим інструментом охорони інтересів матері та дитини та слугує й інтересам чоловіка, надаючи йому право вимагати реєстрації себе батьком. Службова особа не в змозі відмовити у записі чоловіка батьком дитини на тій, наприклад, підставі, що він на час зачаття перебував за кордоном чи відбував покарання у місцях позбавлення волі. Одностороння заява іншої особи про її батьківство не є достатньою підставою для того, щоб не реєструвати чоловіка матері батьком її дитини.

Як зазначає О. В. Горбунова, «...Презумпція, в буквальному сенсі, означає лише припущення настання певного правового результату, а отже, за певних умов, такий результат може виявитися неправомірним» [19, с. 48].

Це означає, що презумпція батьківства може бути спростованою у таких випадках: по-перше, якщо мати дитини, яка перебуває у зареєстрованому шлюбі, під час реєстрації народження заявляє, що її чоловік не є батьком цієї дитини, і через це просить не вказувати його батьком в актовому записі про народження дитини, то її прохання може бути

задоволене лише за наявності спільної заяви самої матері та її чоловіка про невизнання його батьком дитини, а також заяви про визнання батьківства іншої особи та матері дитини; по-друге, як вже вказувалося вище, у разі конкуренції батьківства, батьківство попереднього чоловіка може бути визнане: у добровільному порядку при подачі до органу ДРАЦС спільної заяви попереднього чоловіка та чоловіка у повторному шлюбі; у примусовому порядку за наявності судового рішення про визнання батьківства попереднього чоловіка; по-третє, за ст. 129 СК України, особа, яка вважає себе батьком дитини, народженої жінкою, котра в момент зачаття або народження дитини перебувала у шлюбі з іншим чоловіком, має право пред'явити до її чоловіка, якщо він записаний батьком дитини, позов про визнання свого батьківства [14, с. 270].

На сьогоднішній день вже непоодинокі випадки штучного запліднення жінки за допомогою допоміжних репродуктивних технологій, що дозволяють людині реалізувати своє репродуктивне право на материнство, батьківство.

При штучному заплідненні можуть виникнути дві ситуації: 1) штучне запліднення може бути здійснене спермою чоловіка матері дитини чи при імплантації може бути використаний ембріон, що генетично походить від даної подружньої пари, при цьому в цих випадках в наявності біологічна спорідненість між дитиною і обома батьками; 2) штучне запліднення донорською спермою або імплантація ембріона, генетично пов'язаного тільки з одним з батьків або що взагалі не мають з ними генетичного зв'язку (донорського ембріона), тобто біологічна спорідненість з одним з батьків або з обома відсутня [20, с. 18].

Правові наслідки обох випадків однакові: в разі штучного запліднення дружини, проведеного за згодою її чоловіка, він, в разі народження дитини, буде записаний її батьком.

Батьком такої дитини записується чоловік жінки за наявності кількох обов'язкових обставин: 1) він має перебувати в шлюбі з жінкою, що народила дитину на час здійснення операції штучного запліднення; 2) він має надати

згоду на таке запліднення до початку медичного втручання. Не виключені випадки отримання такої згоди і після проведення операції, але в такому випадку, батьківство може бути визначене на загальних підставах за згодою чоловіка і його письмовою заявою до органу реєстрації актів цивільного стану. Визначення материнства відбувається на підставі довідки медичного закладу, що посвідчує факт народження дитини. У разі народження дитини жінкою, якій було імплантовано зародок, реєстрація народження провадиться за заявою подружжя, яке дало згоду на імплантацію. У цьому разі одночасно з документом, що підтверджує факт народження дитини цією жінкою, подається засвідчена нотаріусом її письмова згода на запис подружжя батьками дитини. Оспорювання материнства не допускається у випадках штучного запліднення дружини, проведеного за письмовою згодою її чоловіка.

Слід зазначити, що застосуванням новітніх біо- та медичних технологій дають можливість відтермінувати батьківство та зберегти свій біоматеріал перед такими випробуваннями, як хвороба чи війна за допомогою кріоконсервацією біологічного матеріалу людини – ембріонів та репродуктивних клітин.

Як зазначає А. О. Дутко, «...медичні біотехнології стають все різноманітнішими та ефективнішими, наукові досягнення дедалі глибше проникають у природні процеси відтворення людини, тому виникає необхідність вирішення правових питань пов'язаних з кріоконсервацією. А реалізація права на кріоконсервацію вимагає правового регулювання так званого відкладеного батьківства» [21, с. 191]. На думку авторки є декілька моделей правового регулювання відкладеного батьківства. Перша модель стосується визначення походження дитини, народженої у подружжя з застосуванням ДРТ з використанням кріоконсервованих репродуктивних клітин або ембріонів. Друга модель правового регулювання відкладеного батьківства може мати місце тоді, коли один із подружжя має намір самотійно, без урахування думки другого, вирішити питання про подальшу

долю кріоконсервованих ембріонів, вже після розірвання їхнього шлюбу. І це є досить проблематичним питанням, адже запліднення вже після розірвання шлюбу можна розцінити як своєрідний примус чоловіка до батьківства, і, відповідно, порушення його репродуктивних прав. третя модель відкладеного батьківства стосується визначення походження дитини, народженої після смерті когось одного або обох батьків при використанні кріоконсервованих репродуктивних клітин, ембріонів померлих осіб. Окресливши основні моделі правового регулювання відкладеного батьківства А. О. Дутко зазначає, що походження дитини народженої внаслідок застосування методів кріоконсервації, а відтак, регулювання права на відкладене батьківство/материнство чинне сімейне законодавство залишає поза правовим регулюванням. Тому існує потреба у законодавчому регулюванні прогалин у цій сфері, що дозволить забезпечити належне закріплення гарантій права на батьківство (материнство) та ефективного механізму їх реалізації не лише у разі обмеження життєдіяльності, а й у разі смерті особи.

Складніше визначити походження дитини від матері та батька у випадках, коли дитина зачата у шлюбі, а народжена після припинення шлюбу або після визнання шлюбу недійсним. Згідно зі статтею 47 СК України, недійсність шлюбу не впливає на обсяг взаємних прав та обов'язків батьків та дитини, яка народилась у цьому шлюбі.

Факт перебування жінки у шлюбі встановлюється, як правило, на момент народження дитини. Однак, якщо на момент народження дитини жінка не перебуває у шлюбі (наприклад, її чоловік помер до народження дитини або шлюб визнаний недійсним), при визначенні батьківства юридичне значення має факт зачаття дитини у шлюбі. При цьому строк із моменту припинення шлюбу або визнання його недійсним до моменту народження дитини не повинен перевищувати десяти місяців.

Після спливу десяти місяців з моменту припинення шлюбу або визнання його недійсним народжена жінкою дитина не буде вважатися такою, що походить від подружжя. Якщо мати дитини перебуває у

zareestrovanoomu shlyubi, ale u porядku, peredbachenoomu chinnim zakonodavstvom, buv vstanovleniy rezhim okremogo prozhivannya podruzzhya (st. 119 SK Ukraїni), to ditina, narodzhena druzhinoю piślya splivu desyati miśyacıv, ne vvažaєtśya takoyu, ŗo poxoditъ vіd її чоловіка (ч. 2 ст. 120 SK Ukraїni).

Narodzhennya dityni zumovlyuє sporіdneniy зв'язok miż neю ta batʹkami. Sporіdnenіstyu є krovniy зв'язok miż osobami, yakі poxodyatъ odna vіd odnoї abo vіd spіlʹnogo prashura. Pryama sporіdnenіstʹ poєdnue osіb, ŗo poslіdovno poxodyatъ odna vіd odnoї, і može butи visxіdnoю (vіd nashadkіv do predkіv – sin, batʹko, dіd) і nizxіdnoю (vіd predkіv do nashadkіv – dіd, batʹko, sin, onuk). Batʹki ta dіti є rodichami perшого stupenya pryamoї lіnії sporіdnennya.

Z narodzhennям dityni жінка і чоловіk набувають нового статусу – стають batʹkami. Підставою виникнення прав та обов'язків матері, batʹka та dityni (batʹkіvськиx правовідносин) є походження dityni vіd цих матері та batʹka, засвідчене у порядку, vstanovlenomu zakonom.

Do osoblivostey batʹkіvськиx правовідносин у науці сімейного права відносять:

1) строковий характер – виникають batʹkіvські правовідносини, як правило, з моменту народження dityni abo прийняття dityni у сім'ю і припиняються з досягненням ditynoю повноліття. Проте сімейне законодавство в окремих випадках регулює відносини між batʹkami і повнолітніми дочкою, сином, тому є всі підстави стверджувати, ŗo batʹkіvські правовідносини не припиняються з досягненням ditynoю 18 років. Настання повноліття є підставою лише для зміни обсягу batʹkіvськиx прав та обов'язків. А також достроково ці права та обов'язки можуть припинитися тільки у випадках, передбачених законом (скажімо, за неналежне виконання abo невиконання batʹkіvськиx прав і обов'язків можливе позбавлення batʹkіvськиx прав);

2) особливий суб'єктний склад. Так, суб'єктами батьківських правовідносин є виключно батьки та діти. Відповідно до ст. 121 СК України права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому державним органом реєстрації актів цивільного стану, у порядку, встановленому ст.ст. 122 та 125 СК України. У зв'язку з цим, підставою виникнення прав та обов'язків матері, батька і дитини є саме походження дитини від її батьків. Походження дітей від батьків породжує виникнення батьківського правовідношення. Тому для набуття жінкою і чоловіком статусу батьків необхідними є два основних критерії: фактичний (біологічний) – народження дитини жінкою; юридичний – засвідчення походження дитини у органі держави шляхом реєстрації народження дитини у органах реєстрації актів цивільного стану.

3) рівність прав та обов'язків батьків і дітей – мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою (ст. 141 СК України). Діти мають рівні права та обов'язки щодо батьків незалежно від того, чи перебували їхні батьки у шлюбі між собою (ст. 142 СК України); 4) застосування особливих санкцій за невиконання чи неналежне виконання батьківських прав та обов'язків – такими санкціями є позбавлення батьківських прав та відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав. Мати, батько можуть бути позбавлені батьківських прав щодо усіх своїх дітей або когось із них. Суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, у випадках, передбачених п.п. 2–5 ч. 1 ст. 164 СК України, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання [22, с. 100].

4) застосування санкцій за невиконання чи неналежне виконання батьківських прав та обов'язків. Зазначеними санкціями є позбавлення батьківських прав та відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав. Мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо він, вона ухиляються від виконання своїх обов'язків по

вихованню дитини, а також добровільному, своєчасному, в обсязі, не меншому, ніж визначено законом, матеріальному забезпеченню дитини.

Отже, можна дійти висновку, що батьківські правовідносини – це особисті немайнові та майнові права та обов'язки батьків і дітей, які виникають на підставі державної реєстрації батьківства (материнства) навіть, в окремих випадках, за відсутності кровного споріднення. Батьківські правовідносини виникають на підставі поєднання двох фактів – народження дитини (подія) та реєстрація народження дитини у встановленому законом порядку (дія). Крім того, фактичний склад, що спричиняє виникнення сімейного правовідношення, може складатися із трьох або й більшої кількості фактів (народження дитини – реєстрація народження – оспорування батьківства – анулювання запису про батьківство або внесення відповідних змін до актового запису про народження).

1.2. Способи встановлення батьківства і материнства

Відповідно до ч. 1 ст. 52 Конституції України діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним [23]. Власне для реалізації цього положення Конституції України і передбачено визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою, оскільки гарантується дитині батьківство, незалежно від того, в шлюбі перебувають її батьки чи ні. Таким чином, «...позашлюбні діти – це діти, які народжені у батьків, що не перебувають між собою у шлюбі». Ч. 1 ст. 125 СК України стосується встановлення материнства, яке визначається у разі народження дитини не в шлюбі на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження матір'ю дитини (медичного свідоцтва про народження). Таким чином, для встановлення материнства достатньою медичного свідоцтва про народження дитини, незалежно від того перебуває жінка в зареєстрованому шлюбі чи ні. Правовій аналіз ч. 2 ст. 125 СК України дає змогу дійти висновку про існування двох способів

визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою: добровільний та судовий.

Добровільний спосіб полягає у двосторонньому волевиявленні матері та батька, яке полягає у зверненні до державного органу реєстрації актів цивільного стану із відповідною заявою, або ж у зверненні особи, яка вважає себе батьком дитини. Іншими словами добровільний спосіб можливо назвати реєстраційним або позасудовим.

Суть судового способу визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою полягає у зверненні одного з подружжя до суду, який в результаті розгляду цивільної справи по суті встановлює батьківство судовим рішенням, яке є обов'язковим для виконання.

У добровільному порядку батьківство може бути встановлено шляхом подання спільної заяви батьком та матір'ю дитини до органів РАЦС (ч. 1 ст. 126 СК України). Добровільне визнання батьківства можливе і при одруженні з матір'ю дитини. Воно має бути також оформлено, як й у разі простого добровільного визнання батьківства, тобто. шляхом подання спільної заяви особою, яка визнає себе батьком дитини, та матір'ю дитини до органів РАЦС.

Спільна заява осіб, які не перебувають у шлюбі про визнання громадянина батьком дитини може бути подана до органів РАЦСу, як вже зазначалося, як до, так і після народження дитини. Звернення до органу ДРАЦС жінки і чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, із заявою до народження дитини допустиме тоді, коли є підстави вважати, що подання спільної заяви ними після народження дитини буде неможливим чи утруднюватиметься (наприклад, від'їзд чоловіка за кордон на тривалий час, залучення його до проведення антитерористичної операції тощо). Якщо в одного або обох батьків відсутня можливість особистого подання спільної заяви до органів РАЦСу, вона може бути подана через представника або направлена поштою, за умови її нотаріального посвідчення

Як зазначають науковці, добровільне визнання батьківства має односторонній, беззворотній юридичний акт, який здійснений у РАЦСі, що породжує правовідносини між бітьком та дитиною. Втім, як зазначає Ю. С. Червоний у данному випадку на встановлення правовідносин з дитиною є тільки волевиявлення батька. Мати дитини лише виражає свою згоду з тим, що цей чоловік визнає себе батьком її дитини. Але, якщо мати дитини дає свою згоду на те, щоб цей чоловік був визнаний батьком дитини та виражає свою згоду у спільній заяві з особою, яка визнає себе батьком дитини, до органів РАЦСу, то цим самим вона виражає свою згоду, щоб між цією особою і дитиною виникли правовідносини батьківства. Визнання батьківства не може бути відкликано і у цьому сенсі є без зворотним юридичним фактом. Втім, якщо особа, яке визнало себе батьком дитини, згодом дізнається, що він насправді не є батьком, він може оскаржити батьківство відповідно до ст. 136 СК України.

Слід підкреслити, що визнання батьківства допускається щодо всіх дітей, народжених поза шлюбом, при цьому немає значення, чи народилися діти внаслідок тривалих відносин між її матір'ю і батьком, чи дитина народжена в результаті випадкового зв'язку.

Особливості такого визнання батьківства такі: подається спільна заява матері та батька дитини, тобто обов'язковою є згода матері дитини на визнання батьківства чоловіком, з яким вона не перебуває у шлюбі; не потрібно підтверджувати факт кровної спорідненості між дитиною і батьком, оскільки він не має юридичного значення у цьому випадку; факт перебування батька дитини у шлюбі з іншою жінкою не є перешкодою для визнання ним свого батьківства; чоловік, який перебуває у шлюбі, не повинен отримувати згоду своєї дружини на визнання батьківства щодо дитини, народженої іншою жінкою, а орган ДРАЦС не повинен таку згоду вимагати; батьківство може визнати неповнолітня та обмежено дієздатна особа, але не може визнати своє батьківство недієздатна особа.

Для встановлення батьківства щодо дитини, яка досягла повноліття, потрібна її згода.

Добровільне визнання батьківства можливо також і неповнолітнім громадянином. Так, відповідно до ч.2 ст. 126 СК України неповнолітній може бути записаний батьком не тільки тоді, коли він перебуває у шлюбі, але й тоді, коли дитина народилася поза шлюбом і була в добровільному порядку визнана батьком. Слід погодитися з думкою, згідно з якою добровільне визнання батьківства неповнолітньою особою можливе лише за згодою його батьків та піклувальників.

Це пояснюється тим, що неповнолітня особа може не повністю усвідомлювати всі наслідки добровільного визнання батьківства, а також тим, що у разі добровільного визнання батьківства права та обов'язки виникають не тільки у батька дитини, а й у батьків батька. Так, ст. 265 СК передбачає у деяких випадках обов'язок діда, бабки утримувати своїх неповнолітніх онуків.

Чоловік, який не перебуває у шлюбі з матір'ю дитини, може подати до державного органу реєстрації актів цивільного стану заяву про визнання себе батьком дитини, у випадку, якщо мати дитини померла або оголошена померлою, визнана недієздатною, безвісно відсутньою, позбавлена батьківських прав, або якщо мати дитини не проживає з нею не менш як шість місяців і не проявляє про неї материнської турботи та піклування. Батьківство може встановлюватися в судовому порядку. Позов про визнання батьківства може бути пред'явлений матір'ю, опікуном, піклувальником дитини, особою, яка утримує та виховує дитину, самою дитиною, яка досягла повноліття, а також особою, яка вважає себе батьком дитини. Підставою для визнання батьківства є будь-які відомості, що засвідчують походження дитини від певної особи.

За відсутності заяви, батьківство щодо дитини може бути визнане за рішенням суду (ч. 1 ст. 128 СК України).

Для визнання батьківства у судовому порядку необхідно, щоб батьки дитини не перебували в зареєстрованому шлюбі, щоб передбачуваний батько дитини чи мати дитини відмовилися від встановлення батьківства в добровільному порядку, щоб було здійснено реєстрацію народження дитини в органах РАЦС та із свідоцтва про народження дитини випливало, що дитина народилася від незареєстрованого шлюбу.

Визнання батьківства у судовому порядку можливе як у позовному провадженні, так і у порядку окремого провадження (визнання батьківства і встановлення факту батьківства).

За правилами цивільного судочинства, позовне провадження визначається спором про право між двома сторонами. Тому і спір між матір'ю (чи іншою особою) та ймовірним батьком відповідає одній із ознак позовного провадження – наявність спору та двох спірних сторін. Як уже зазначалось, позов про батьківство, як вимога про визнання родинних (батьківських) відносин між дитиною та її біологічним батьком, викликається тією обставиною, що останній дане правовідношення оспорує або ухиляється від його визнання, що в свою чергу створює невизначеність у його взаємовідносинах з матір'ю та дитиною. Така невизначеність усувається судовим рішенням, яке може бути позитивним для позивача (батьківське правовідношення підтверджено) або негативним (в задоволенні вимоги відмовлено) [24, с. 58].

Якщо ж відповідач помер або оголошений померлим, то питання про відкриття позовного провадження взагалі не ставиться. І це цілком закономірно, оскільки немає (не існує) суб'єкта, з яким можливий спір про право: відповідач, біологічний батько (чи матір) – померли (визнані померлими).

Визнання батьківства — це волевиявлення особи, яка вважає себе батьком дитини.

У загальному випадку воно може відбутися за добровільним порядком (ст. 126 СК). Однак існують моменти, коли таке волевиявлення відсутнє або

воно є, але для настання правових наслідків щодо визнання себе батьком певної дитини його одного недостатньо. Визначення батьківства за рішенням суду передбачене у ст. 128 СК, тобто вчиняється за наявності спору щодо особи, яка є батьком дитини.

За відсутності заяви, право на подання якої встановлене ст. 126 СК (визначення походження дитини від батька за заявою жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою), батьківство щодо дитини може бути визнане за рішенням суду (ст. 128 СК).

Відповідно до п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» оскільки підстави для визнання батьківства за рішенням суду, зазначені у ст. 128 СК, істотно відрізняються від підстав його встановлення, передбачених у ст. 53 КпШС, суди, вирішуючи питання про те, якою нормою слід керуватися при розгляді справ цієї категорії, повинні виходити з дати народження дитини. Так, при розгляді справ про встановлення батьківства щодо дитини, яка народилася до 1 січня 2004 р., необхідно застосовувати відповідні норми КпШС, беручи до уваги всі докази, що достовірно підтверджують визнання відповідачем батьківства, в їх сукупності, зокрема, спільне проживання й ведення спільного господарства відповідачем та матір'ю дитини до її народження, спільне виховання або утримання ними дитини [25]. Справи про визнання батьківства щодо дитини, яка народилася не раніше 1 січня 2004 р., суд має вирішувати відповідно до норм СК, зокрема ч. 2 ст. 128, на підставі будь-яких доказів, що засвідчують походження дитини від певної особи й зібрані з дотриманням норм цивільного процесуального законодавства.

Визнання батьківства у судовому порядку можливе також лише за умови, що запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до вказівок матері.

Відповідно до ст. 129 СК особа, яка вважає себе батьком дитини, народженої жінкою, яка в момент зачаття або народження дитини перебувала у шлюбі з іншим чоловіком, має право пред'явити до її чоловіка, якщо він записаний батьком дитини, позов про визнання свого батьківства. До вимог про визнання батьківства застосовується позовна давність в один рік, яка починається від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про своє батьківство.

В Україні законодавець визнає дитину позивачем тільки за умови досягнення нею повноліття. Як слушно зазначає О. Розгон «...таке положення суперечить ст. 18 СК і ч. 2 ст. 29 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК), в яких правом на звернення до суду наділена чотирнадцятирічна дитина» [26, с. 106].

Відповідно у справах про визнання батьківства в інтересах неповнолітньої дитини позивачем визнається неповнолітня особа, яка може особисто звернутися за захистом своїх прав та інтересів.

Тому цікавою є позиція О. М. Ганкевич-Журавльової, яка вважає можливим визнання неповнолітніх осіб рівноправними учасниками цивільного процесу в якості однієї зі сторін цього процесу, оскільки юридично зацікавленою особою в цій категорії справ є неповнолітній, адже саме він зацікавлений в отриманні позитивного рішення по справі (матеріально-правова вимога) та у можливості взяти участь у процесі як його сторона (процесуально-правова вимога). Тому саме неповнолітній як суб'єкт спірного матеріального правовідношення є потенційним позивачем у справах про визнання батьківства [27, с. 399].

Судом може бути встановлений факт батьківства у разі смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини (ст. 130 СК). Заява про встановлення факту батьківства приймається судом, якщо запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до вказівок матері дитини. Заяву про встановлення факту батьківства можуть подавати ті ж особи, які мають право пред'являти позов про визнання батьківства, крім,

звичайно, особи, яка вважає себе батьком дитини. За рішенням суду може також бути встановлений факт материнства (ст. 132 СК).

Сімейний кодекс України передбачає можливість встановлення не лише батьківства, а й материнства. Ст. 131 СК передбачає, що материнство встановлюється за заявою особи, яка вважає себе матір'ю дитини. Звісно ж, що за аналогією ст. 128 СК заяву про встановлення материнства може пред'явити не тільки особа, яка вважає себе матір'ю дитини, а й опікун (піклувальник) дитини, а також особи, які містять і виховують дитину, а також дитина, яка досягла повноліття.

Для подання заяви про встановлення материнства необхідно, щоб запис про материнство не було зроблено за заявою самої матері.

Особа, яка вважає себе матір'ю дитини, може подати до суду заяву про визнання свого материнства, якщо запис про матір дитини вчинено за рішенням органу опіки та піклування, яким визначається прізвище, власне ім'я, по батькові дитини і відомості про батьків. Державна реєстрація дитини відбувається за умови, що у час здійснення відповідної реєстрації батьки дитини були невідомі. За визначеними підставами особа, яка вважає себе матір'ю дитини має право подати позов.

Сімейний кодекс України передбачає можливість встановлення не тільки материнства, но і факта факта материнства (ст. 132 СК).

У разі смерті жінки, яка вважала себе матір'ю дитини, факт її материнства може бути встановлений за рішенням суду, за умови якщо батьки дитини невідомі та запис про них здійснено за рішенням органу опіки та піклування.

Заява про встановлення факту материнства приймається судом, якщо запис про матір дитини у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до частини другої статті 135 СК України. При цьому заява про встановлення факту материнства може бути подана батьком, опікуном, піклувальником дитини, особою, яка утримує та виховує дитину, а також самою дитиною, яка досягла повноліття (ч. 1 та 2 ст. 132 СК України). Якщо мати та батько

дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від матері визначається на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження нею дитини (ч. 1 ст. 125 СК України).

1.3. Правові наслідки встановлення батьківства і материнства

Взаємні права та обов'язки батьків і дітей ґрунтуються на походженні дітей від них, посвідченому у встановленому законом порядку. Таке посвідчення оформлюється: реєстрацією народження дитини в державних органах реєстрації актів цивільного стану за заявою будь-кого з батьків чи близьких, родичів, якщо дитина народжується у шлюбі; на основі добровільного визнання батьківства дитини батьком, який не перебуває у шлюбі з матір'ю дитини; на основі встановлення батьківства судом, якщо батьки не перебувають у шлюбі, а батько заперечує батьківство. Наслідки встановлення факту батьківства чи материнства майже рівнозначні констатації наявності родинних відносин, заснованих на походженні. Цей юридичний факт діє із зворотною силою: правовідносини між батьком та його дитиною виникають з моменту народження дитини.

Встановлення факту батьківства після смерті чоловіка або жінки, на відміну від визнання батьківства та материнства у судовому порядку має на меті встановлення не батьківських, а інших відносин - можливість отримання аліментів від родичів батька, виникнення спадкових, пенсійних, житлових прав тощо. Таким чином, говорячи про правові наслідки встановлення батьківства та материнства ми перш за все говоримо про з'явлення усього об'єму прав і обов'язків батьків та дітей встановленого главами 13-17 СК України.

Характерною особливістю батьківських прав, про які йде мова в Сімейному кодексі, є те, що вони органічно включають в себе не тільки власне права, але й обов'язки батьків. Тому батьки не тільки мають право, але

й зобов'язані здійснювати батьківські права. Батьківським правам кореспондують відповідні обов'язки батьків, невиконання яких може спричинити для батьків певні санкції. Звідси під батьківськими правами розуміється сукупність прав і обов'язків, якими наділяються батьки як суб'єкти батьківських правовідносин (батьківські правовідносини - це правовідносини між батьками і дітьми) [28, с. 24].

До особистих немайнових прав батьків належить: право на виховання і освіту дітей, право на захист прав та інтересів дітей, право на захист батьківських прав. Батьківські права носять строковий (тимчасовий) характер. Вони виникають з моменту народження дитини. Припиняються батьківські права при настанні певних обставин, передбачених законом:

- досягнення дітьми віку 18 років;
- вступ неповнолітніх дітей у шлюб у встановленому законом порядку і придбання ними у зв'язку з цим повної цивільної дієздатності;
- оголошення неповнолітнього, який досяг 16 років, повністю дієздатним (емансипація).

Тобто батьки наділяються законом батьківськими правами на той період часу, коли дитина потребує вихованні і турботі, забезпеченні його інтересів, захисту.

Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дітей, оскільки забезпечення інтересів дітей має бути предметом основної турботи їх батьків. При здійсненні батьківських прав батьки не мають права завдавати шкоди фізичному та психічному здоров'ю дітей, їх моральному розвитку [1].

Але необхідно розуміти, що батьківські права після закінчення вказаного періоду і настання перелічених обставин переходять у сімейні відносини що тривають протягом усього життя суб'єктів, що вступають у вказані правовідносини і що теж є наслідком визнання батьківства та материнства.

Таким чином факт визнання походження дитини, засвідчений у встановленому законом порядку, тобто зареєстрований в органі РАЦСу чи встановлений судовим рішенням є підставою виникнення особистих немайнових та майнових прав і обов'язків батьків та дітей. Ці права та обов'язки, як й будь - які інші суб'єктивні сімейні права та обов'язки, тісно пов'язані з особою їх носія і не мають майнового (економічного) змісту. Вони не передаються і не відчужуються.

Обов'язки батьків і дітей є взаємними. Згідно зі статтями 141 і 142 СК мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини. Діти мають рівні права та обов'язки щодо батьків, незалежно від того, чи перебувають їхні батьки у шлюбі між собою мати і батько мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей, а діти щодо батьків.

Особисті немайнові відносини існують переважно між батьками й неповнолітніми дітьми (єдиний виняток з цього правила становить положення ст.172 СК, яке передбачає обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про батьків) [1]. Визначення поняття дитини наведене у ст.6 СК. Причому відповідно до неї дитина до досягнення нею 14 років вважається малолітньою, а дитина у віці від 14 до 18 років - неповнолітньою.

Особистим немайновим правам та обов'язкам притаманні деякі специфічні риси:

1) вони мають строковий характер, оскільки належать батькам і дітям, як правило, лише до досягнення дітьми повноліття (виняток - ст.172 СК). Після настання повноліття, а також при набутті неповнолітньою особою або наданні їй повної цивільної дієздатності (ч.2 ст.34, ч.1 ст.35 ЦК) ці права та обов'язки припиняються;

2) у зазначених правовідносинах поєднуються інтереси батьків і дітей.

Характерною ознакою особистих немайнових прав та обов'язків батьків і дітей, як зазначено в літературі, є те, що деякі з них одночасно є їх суб'єктивними сімейними обов'язками. Зокрема, такими правами є право батьків на виховання своїх дітей, право присвоєння дитині прізвища, імені, по батькові, право представляти і захищати інтереси дітей тощо [28, с. 25]. Право та обов'язок батьків забрати дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я.

Реалізація закріплених СК рівних прав і обов'язків батьків, які перебувають у шлюбі між собою, щодо дитини має розпочинатися з виконання батьками їх обов'язку забрати її з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я (у тих випадках, коли дитина була народжена не у пологовому будинку, а в іншому закладі або поміщена туди відразу після пологів). Це положення закріплено у ч.1 ст.143 СК України.

Мати, батько дитини, які перебувають у шлюбі, зобов'язані забрати дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я

Мати, яка не перебуває у шлюбі, зобов'язана забрати дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я.

Дитина може бути залишена батьками у пологовому будинку або в іншому закладі охорони здоров'я, якщо вона має істотні вади фізичного і (або) психічного розвитку, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення.

Якщо батьки не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я, забрати дитину мають право її баба, дід, інші родичі з дозволу органу опіки і піклування).

Тим самим законодавець робить наголос на тому, що відсутність у жінки чоловіка або іншої особи, яка визнає своє батьківство, не є підставою для відмови від дитини. Однак закріплення зазначеного обов'язку лише за матір'ю порушує принцип рівності прав та обов'язків обох батьків. Тому уявляється, що цей обов'язок має покладатися як на матір, так і на батька

дитини незалежно від тих відносин, у яких вони перебувають (zareєстровано шлюб чи ні).

Обов'язок батьків zareєструвати народження дитини в органі РАЦСу.

Порядок виконання цього обов'язку закріплено у ст.144 СК, відповідно до ч.1 якої батьки зобов'язані невідкладно, але не пізніше одного місяця від дня народження дитини, zareєструвати її народження в органі РАЦСу (реєстрація мертвонародженої дитини має проводитись протягом трьох діб). Цей обов'язок встановлено насамперед в інтересах дитини, оскільки без реєстрації народження вона не зможе повноцінно користуватися своїми правами й виконувати певні обов'язки як суб'єкт правовідносин. Водночас він є обов'язком батьків перед державою, тобто також має не тільки сімейно - , а й публічно - правовий характер.

У зазначеній статті закріплені й наслідки невиконання батьками дитини обов'язку щодо реєстрації її народження. Зокрема, прямо зазначено, що його невиконання є підставою для покладення на батьків відповідальності, встановленої законом. Уявляється, що це штраф, передбачений адміністративним законодавством.

Реєстрація дитини, народженої жінкою, в організм якої було імплантовано зародок, зачатий подружжям, проводиться за заявою дружини і чоловіка, які дали згоду на імплантацію. У такому разі одночасно з документом, який підтверджує факт народження дитини цією жінкою, подається засвідчена нотаріусом її письмова згода на запис подружжя батьками дитини.

Право дитини на прізвище, ім'я, по батькові. Відповідно до ст. 7 Конвенції про права дитини дитина з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків та право на їх піклування. Стаття 8 Конвенції передбачає право дитини на збереження своєї індивідуальності. Індивідуалізуючими ознаками особи є ім'я, прізвище, громадянство, сімейні зв'язки. Згідно зі ст.28 СК фізична особа набуває прав та обов'язків і здійснює їх під своїм іменем. Ім'я

фізичної особи, яка є громадянином України, складається з прізвища, власного імені та по батькові, якщо інше не випливає з закону або звичаю національної меншини, до якої вона належить. Право фізичної особи на ім'я передбачене також ст.294 ЦК.

Відповідно до ст.145 СК прізвище дитини визначається за прізвищем батьків. Якщо батьки мають спільне прізвище, воно присвоюється й дітям. Така ситуація є найпоширенішою й особливих проблем не викликає.

Фізична особа, яка досягла 16 років, має право змінити своє прізвище та ім'я (статті 28 і 294 ЦК), яке так само, як і по батькові та прізвище, необхідне для її індивідуалізації як суб'єкта правовідносин.

У ст. 146 СК закріплено право на присвоєння їй імені, яке одночасно є їх обов'язком. Як правило ім'я дитини визначається за згодою батьків. Вони мають право обрати будь - яке ім'я, як передбачене, так і не передбачене довідником власних імен [1]. Ім'я дитини, народженої жінкою, яка не перебуває у шлюбі, за відсутності добровільного визнання батьківства конкретною особою визначається її матір'ю. По батькові дитини є однією зі складових її імені. Воно не може визначатись за розсудом батьків. Згідно з ч.1 ст.147 СК по батькові дитини визначається за іменем батька.

Право та обов'язок батьків щодо виховання дитини. Це право і обов'язок є найважливішим серед батьківських прав та обов'язків. У ст.150 СК визначено загальне коло обов'язків батьків щодо виховання та розвитку дитини. Згідно з нею батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини, піклуватися про здоров'я, фізичний, духовний та моральний розвиток дитини, забезпечувати здобуття нею повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя. Питання ж про те, як треба виконувати ці обов'язки, які форми і методи виховання застосовувати, мають вирішувати самі батьки.

У зв'язку із неналежним виконанням батьківських прав батьки (чи один з них) можуть бути позбавлені батьківських прав, що теж є оборотною стороною визнання батьківства.

Особа, позбавлена батьківських прав втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання, перестає бути законним представником дитини, втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми, не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником, не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування), втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною. Разом з тим, особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини.

Мати, батько, позбавлені батьківських прав, мають право на звернення до суду із заявою про надання їм права на побачення з дитиною. Суд може дозволити разові, періодичні побачення з дитиною, якщо це не завдасть шкоди її життю, здоров'ю та моральному вихованню, за умови присутності іншої особи.

Мати, батько, позбавлені батьківських прав, мають право на звернення до суду з позовом про поновлення батьківських прав. Поновлення батьківських прав неможливе, якщо дитина була усиновлена і усиновлення не скасоване або не визнане недійсним судом, якщо на час розгляду справи судом дитина досягла повноліття.

Суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, у випадках, коли вони ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини, жорстоко поводяться з нею, є хронічними алкоголіками або наркоманами, вдаються до експлуатації дитини, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання. У цьому

разі дитина передається другому з батьків, бабі, дідові, іншим родичам – за їх бажанням або органів опіки та піклування.

Висновок до Розділу I.

Отже, встановлення походження дитини є комплексним правовим інститутом, що поєднує у собі як елементи приватного та публічного права, так і взаємодію біологічних, соціальних і юридичних чинників. Поняття батьківства і материнства у Сімейному кодексі України базується на принципі пріоритету інтересів дитини, що кореспондує міжнародним стандартам охорони прав дитини та практиці Європейського суду з прав людини. Через це оспорювання батьківства чи материнства не розглядається як суто формальна процедура, а як інструмент забезпечення права дитини на достовірну інформацію про власне походження та її право на приватне життя.

Проаналізувавши доктринальні підходи щодо визначення «право на батьківство» і «право на материнство» ми прийшли до висновку, що право на материнство та батьківство є особистим немайновим правом, закріпленим законодавством, що гарантує жінці та чоловікові можливість здійснювати репродуктивну функцію, утримувати і виховувати дитину, а також захищати свої права у судовому порядку.

Протягом тривалого часу залишається невирішеним питання про право матері, яка перебуває у шлюбі, оспорити презумпцію батьківства свого чоловіка в момент реєстрації народження дитини не в судовому порядку, а в органах РАЦСу шляхом подачі нею заяви про те, що її чоловік не є батьком дитини.

Видається, що у всіх випадках первинний запис про народження дитини матір'ю, яка перебуває у шлюбі, повинна відповідати презумпції

батьківства чоловіка матері дитини. Наступні зміни відомостей про батька дитини можуть проводитися лише на підставі рішення суду.

Проаналізувавши способи встановлення походження дитини можна зазначити, що добровільне визнання батьківства є беззворотнім юридичним актом, який породжує правовідносини між батьком і дитиною з моменту державної реєстрації. Водночас у разі встановлення, що особа не є біологічним батьком дитини, можливе оскарження цього правовідношення відповідно до ст. 136 СК України. Визнання батьківства можливе незалежно від тривалості стосунків між матір'ю і батьком, наявності інших шлюбів у батька та віку особи, яка вважає себе батьком. Особливу увагу законодавець приділяє неповнолітнім особам, які можуть визнавати своє батьківство лише за згодою своїх батьків або піклувальників.

Судове встановлення батьківства та материнства є необхідним у випадках відсутності добровільного визнання або при наявності спору щодо особи, яка є батьком чи матір'ю дитини. Судовий порядок дозволяє встановити факт батьківства та материнства у разі смерті або відсутності однієї зі сторін, що забезпечує захист прав дитини на визначення свого походження.

Сучасні репродуктивні технології та методи кріоконсервації біологічного матеріалу розширюють можливості реалізації права на материнство і батьківство, проте створюють нові правові виклики щодо визначення походження дитини та відкладеного батьківства. Походження дитини народженої внаслідок застосування методів кріоконсервації, а відтак, регулювання права на відкладене батьківство/ материнство чинне сімейне законодавство залишає поза правовим регулюванням. Тому існує потреба у законодавчому регулюванні прогалин у цій сфері, що дозволить забезпечити належне закріплення гарантій права на батьківство (материнство) та ефективного механізму їх реалізації не лише у разі обмеження життєдіяльності, а й у разі смерті особи.

РОЗДІЛ II. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСПОРЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА І МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ.

2.1 Підстави оспорювання батьківства і материнства

В сучасних реаліях життя досить часто виникають випадки, коли ставиться під сумнів походження дитини від конкретної особи. Відповідно до чинного сімейного законодавства України, права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому державним органом реєстрації актів цивільного стану в установленому порядку. Таким чином, сімейні правовідносини між батьками та дітьми виникають за умови наявності такого юридичного факту, як походження дитини від батьків, що засвідчене компетентним органом.

Проте в житті іноді виникають ситуації, коли через певні обставини, помилки, умисні дії батьками дитини (одним із них) записуються особи, від яких дитина фактично не походить, тобто в яких з дитиною відсутня кровна спорідненість. Причини для такого оспорювання можуть бути різними: безсумнівне безпліддя чоловіка (жінки), відсутність чоловіка у час зачаття дитини і т. ін., тобто матеріальною підставою для оспорювання зазначеної презумпції є невідповідність установленого батьківства (материнства) факту біологічного походження. Але оскільки визнання батьківства є волевиявленням особи, воно може бути оспорене за наявності вад волі цієї особи, наприклад, якщо визнання батьківства було здійснене під впливом обману, помилки чи погроз тощо. Крім того, в разі добровільного визнання батьківства може виявитися, що чоловік, записаний батьком дитини, не має біологічного споріднення з нею. Тому залежно від шлюбного статусу матері

дитини чинний СК України передбачає дві групи підстав для оспорювання батьківства (материнства):

- у разі народження дитини жінкою, яка перебуває у шлюбі (оспорювання батьківства між особою, яка вважає себе батьком дитини, та чоловіком матері цієї дитини за ст. 129 СК України й оспорювання матір'ю дитини батьківства свого чоловіка за ст. 138 СК України);

- незалежно від того, перебувала мати дитини у шлюбі чи ні (оспорювання батьківства особою, яка записана батьком дитини за ст. 136 СК України, оспорювання материнства за ст. 139 СК України, оспорювання батьківства чи материнства особою, яка сплачує аліменти за рішенням суду за ст. 140 СК України), й оспорювання батьківства після смерті особи, яку записано батьком дитини за ст. 137 СК України).

Шлюбно-сімейне законодавство, яке діяло до набрання чинності СК України, значно обмежувало можливість оспорювання батьківства особою, яка записана батьком дитини, зокрема можливість спростування презумпції батьківства при народженні дитини у шлюбі. Ці обмеження полягали в тому, що, по-перше, оспорювати батьківство могла лише особа, яка записана батьком дитини. По-друге, оспорювання батьківства могло бути здійснене лише протягом одного року з того часу, коли особі стало або повинно було стати відомо про те, що вона записана батьком дитини.

«...Оспорювання батьківства (материнства) – це невизнання особою реєстрації себе як батька (матері) дитини. Оспорювання батьківства (материнства) – це право особи, яка записана батьком (матір'ю) дитини, пред'явити позов про виключення запису про нього як батька (матір) з актового запису про народження дитини» [14, с. 278].

Як зазначає О. М. Ганкевич, «... у ст. 136 СК України законодавець оперую дві різними категоріями: «оспорювання батьківства», а в змісті йдеться про пред'явлення «позову про виключення запису особи як батька з активного запису про народження дитини» [29, с. 37]. При цьому автор вказує, що «... Безумовним є той факт, що оспорювання батьківства і оспорювання

запису про батьківство є взаємопов'язаними категоріями справ. Так, якщо у судовому порядку буде встановлено, що між особою, яка записана як батько дитини в актовому записи про народження дитини та дитиною відсутнє кровне споріднення, то така обставина потягне за собою аналювання такого запису. І, навпаки, визнання недійсним запису про батьківство призведе до зміни батьківських правовідносин» [14, с. 37-38]. Тобто, підставою для оспорювання батьківства, як зазначає науковець, є відсутність кровного споріднення між фактичним батьком та дитиною.

Все ж таки, у науковій літературі наголошується на необхідності розмежування справ про оспорювання батьківства і про оспорювання запису про батьківство.

Так, С. Ю. Гаврилова зазначає, що «...у судовому порядку, крім оспорювання батьківства (материнства), можливе оспорювання виключно запису про батьківство (материнства) за умови порушень, допущених при вчиненні такого запису в органах запису актів цивільного стану». На думку авторки це можуть бути зловживання працівників органів ДРАЦСу, такі як: вчинення запису про батьківство за заявою, підписаною тільки матір'ю, заява подана під впливом загроз, насильства або в стані, коли позивач не розумів значення своїх дій чи не міг керувати ними, тобто з порушенням волевиявлення особи. В таких випадках, на думку вченої, суд не повинен розглядати питання про походження дитини, оскільки вважається, що особі на момент запису її батьком дитини було відомо, що вона фактично не є батьком цієї дитини. Суд повинен дослідити тільки обставини вчинення запису і дати їм оцінку.

На противагу цього висновку, В. А. Кройтор, Ю. В. Євко зазначають, що «...Під час розгляду зазначених справ вимоги про оспорювання батьківства мають розглядатись одночасно з вимогами про виключення відомостей про чоловіка матері як батька з актового запису про народження дитини» [9, с. 254].

Отже, проаналізувавши точки зору учених, можна дійти висновку, що суди розглядаючи справу щодо оспорування батьківства (материнства) повинні також встановити підстави такого оспорування та у мотивувальній частині судового рішення зазначити, які докази були надані сторонами, дати належну оцінку цим доказам і визначити норму матеріального права, якою керувався суд при розгляді такої справи в залежності від підстав оспорування батьківства (материнства). І у резолютивній частині також вказати на вимогами про виключення відомостей про чоловіка матері як батька з актового запису про народження дитини.

У свою чергу, Л. М. Звягінцева визначає, що «...предмет доказування залежить від особи, яка звернулася до суду з позовом про оспорування батьківства (материнства), а також від діючих на момент народження дитини, і, (відповідно на момент реєстрації її народження) правил запису батьків дитини в книзі запису народжень». Правила запису народжень встановлюються залежно від того, перебувають чи не перебувають у шлюбі між собою батьки дитини. Оскільки правила запису про батька дитини у разі народження матер'ю, яка не перебуває у шлюбі з батьком дитини часто піддавалася змінам. Також, Л. М. Звягінцева наголошує, що «...для правильного визначення предмета доказування по цій категорії справ необхідно у передбачених законом випадках встановити не відсутність кровного споріднення, невідповідність вчиненого запису відповідно до діючого законодавства». Такий предмет доказування визначений сімейним законодавством у випадках, коли матеріальною підставою для запису в якості батька дитини не є його кровний зв'яз дитиною, а так звана соціальна спорідненість за відсутності генетичного (біологічного) походження дитини від конкретної особи.

Крім того, науковець констатує, що закон у ряді випадків свідомо визначає виникнення батьківства та материнства за згодою осіб, які не є кровними батьками дитини, забороняючи при цьому їм у подальшому оспорування актового запису. Наприклад, ч. 5 ст. 136 СК України закріплює

правило згідно з яким, не має право оспорювати бітьківство особа, записана батьком дитини, якщо в момент реєстрації себе батьком дитини вона знала, що не є її батьком, а також особа, яка дала згоду на застосування допоміжних репродуктивних технологій відповідно до ч. 1 ст. 123 СК України.

Наприклад, 13 липня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору: Соборний районний у місті Дніпрі відділ державної реєстрації актів цивільного стану Південно-Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Дніпро) (далі — Відділ державної реєстрації актів), Височин А. Є., про виключення відомостей про батька з актового запису про народження дитини.

Суди установили, що в лютому 2017 року сторони зареєстрували шлюб, що підтверджується свідоцтвом про шлюб, від якого у сторін у червні 2017 року народився син ОСОБА_3. У свідоцтві про народження дитини у графі «батько» зроблено запис про ОСОБА_1.

Суд першої інстанції встановив, що сторони шлюб розірвали.

Ухвалою районного суду в червні 2020 року у справі призначено судову медичну молекулярно-генетичну експертизу, на вирішення експертів поставлено таке питання: «Чи є рідним біологічним батьком малолітньої дитини саме позивач?». Експертиза проведена не була, ухвала повернена до суду першої інстанції у зв'язку з неявкою ОСОБА_2 з дитиною до експертної установи. Про умови та проведення експертизи відповідач була належним чином повідомлена. Рішенням районного суду у задоволенні позову відмовлено. Відмовивши у позові, суд першої інстанції керувався тим, що ОСОБА_2 не заперечує того, що позивач не є біологічним батьком ОСОБА_3.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду скасовано, ухвалено нове рішення про задоволення позову. Задовольнивши позов, суд

апеляційної інстанції з урахуванням того, що відповідач не надала суду належних, допустимих та достатніх доказів на підтвердження обізнаності позивача під час реєстрації народження дитини про відсутність кровного споріднення між ним та дитиною, керувався тим, що сторони визнали факт відсутності кровного споріднення між ОСОБА_1 та дитиною.

Верховний Суд постанову апеляційного суду скасував, рішення суду першої інстанції залишив у силі з огляду на таке.

Предметом спору у цій справі є оспорювання батьківства ОСОБА_1, який записаний батьком дитини.

У такій категорії справ важливим є правильне визначення розподілу обов'язків із доказування.

Верховний Суд зазначає, що сімейне законодавство України встановлює презумпцію батьківства, тобто батьком дитини вважається визначена законом особа, зокрема чоловік матері дитини, з яким вона перебуває у шлюбі.

Презумпція батьківства може бути спростована за позовом заінтересованої особи. Не має права оспорювати батьківство особа, записана батьком дитини, якщо в момент реєстрації себе батьком дитини вона знала, що не є її батьком (частина п'ята статті 136 СК України). Законодавець обмежив право особи, яка записана батьком дитини, на оспорювання свого батьківства, зокрема, якщо в момент реєстрації себе батьком дитини вона знала, що не є її батьком, або не могла про це не знати.

Верховний Суд зауважив, що зміст предмета доказування залежить від особливостей категорії справи; предмет доказування у справі про оспорювання батьківства визначається нормами матеріального права, а саме статтею 136 СК України.

Предметом доказування у спорі про оспорювання батьківства особою, яка записана батьком дитини (позивачем), є доведення відсутності кровного споріднення з дитиною, а також необізнаність позивача в момент реєстрації, що він не є біологічним батьком дитини.

Згідно зі статтею 81 ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Докази подаються сторонами та іншими учасниками справи. Доказування не може ґрунтуватися на припущеннях. Отже, позивач (особа, яка оспорує батьківство) має надати докази, що він не є батьком дитини, а також докази, що в момент реєстрації себе батьком дитини він не знав, що не є її батьком.

У цій справі суд першої інстанції встановив, що відповідач не заперечує проти обставин позову в тій частині, що позивач не є біологічним батьком народженої нею дитини. Верховний Суд зазначає, що обставини, стверджувані однією стороною і визнані іншою, набувають характеру доказаних у разі, якщо суд не має обґрунтованого сумніву щодо достовірності цих обставин або добровільності їх визнання. Суди першої та апеляційної інстанцій не виклали висновки щодо сумніву у достовірності визнання відповідачем того факту, що позивач не є біологічним батьком дитини, або щодо добровільності їх визнання. У відзиві на касаційну скаргу позивач погоджується, що з урахуванням визнання відповідачем того факту, що він не є біологічним батьком дитини, ця обставина не підлягала доказуванню.

Суд першої інстанції, відмовивши у позові, керувався таким. На початку січня 2017 року сторони познайомилися у соціальній мережі, після чого почали спілкуватися. У січні 2017 року ОСОБА_1 познайомився з батьками відповідача, яким повідомив, що обізнаний про вагітність ОСОБА_2 від іншого чоловіка, проте має намір стати батьком для майбутньої дитини. Цю обставину підтвердила допитана в судовому засіданні як свідок мати відповідача, яка до реєстрації шлюбу між сторонами спілкувалась з позивачем та цікавилась його ставленням до того, що він не є біологічним батьком майбутньої дитини. Позивач не є біологічним батьком дитини, оскільки відповідач завагітніла у жовтні 2016 року, тобто до знайомства та укладення шлюбу з ОСОБА_1. На момент реєстрації шлюбу з

відповідачем та на момент народження дитини позивач достовірно знав, що дитина, яку ОСОБА_2 має народити, походить не від нього. Проте він погодився дати дитині своє прізвище, добровільно зареєстрував себе як батько дитини.

Суд першої інстанції дійшов правильного висновку, що позивач не довів позовні вимоги, на обґрунтування позову докази не надав [31].

Виходячи з принципу рівності чоловіка та жінки у сімейних відносинах, чинний СК України містить нововведення, згідно з яким оскаржити батьківство свого чоловіка може й мати дитини. Згідно зі ст. 138 СК України мати дитини може звернутися до суду з позовом про виключення запису щодо батьківства свого чоловіка з актового запису про народження дитини.

Предметом доведення в таких справах є відсутність кровного споріднення між особою, записаною батьком, і дитиною. У разі доведеності цієї обставини суд ухвалює рішення про виключення оскаржених відомостей з актового запису про народження дитини.

Право оспорити своє батьківство також надається і самій особі, яку записано батьком дитини. У цьому випадку вона звертається до суду з позовом про виключення запису про неї як батька з актового запису про народження, і в разі доведення відсутності кровного споріднення між особою, записаною батьком, та дитиною суд ухвалює рішення про виключення відомостей про особу як батька дитини з актового запису про її народження (ст. 136 СК України).

Слід зауважити, що існують деякі обмеження щодо реалізації права на оспорювання запису про батьківство, – передусім з метою захисту інтересів дітей. Ці обмеження полягають у тому, що деякі особи не мають права при оспорюванні батьківства посилалися на відсутність кровного споріднення з дитиною як на підставу своїх позовних вимог. Зокрема, це стосується випадків, коли: 1) особа, записана батьком дитини, у момент реєстрації себе батьком знала, що не є ним. У цьому разі мають значення обізнаність батька

про відсутність кровного споріднення з дитиною і вільне волевиявлення щодо реєстрації себе батьком дитини; 2) особа дала згоду на застосування допоміжних репродуктивних технологій. У цьому разі посилення батька, наприклад, на свою безплідність, підтверджену медичними довідками, не буде взята до уваги, оскільки батько дитини дав згоду на штучне запліднення, отже, усвідомлював наслідки такої згоди – виникнення особистих немайнових прав і обов'язків щодо новонародженої дитини (ч. 5 ст. 136 СК України).

Крім того, СК України встановив обмеження в часових проміжках, протягом яких може бути пред'явлений позов про оспорювання батьківства з вимогою про виключення відомостей про особу як батька дитини з актового запису про її народження. Так, відповідно до: 1) ч. 3 ст. 136 СК України, «оспорювання батьківства можливе лише після народження дитини і до досягнення нею повноліття»; 2) ч. 4 ст. 136 СК України, «оспорювання батьківства неможливе в разі смерті дитини». До вимоги чоловіка про виключення запису про нього як батька з актового запису про народження дитини позовна давність не застосовується.

Статтею 137 СК України передбачено можливість оспорювання батьківства й після смерті особи, записаної батьком дитини. Якщо така особа померла до народження дитини, оспорити батьківство мають право спадкоємці цієї особи за умови подання нею за життя заяви нотаріусу про невизнання свого батьківства. У разі настання смерті особи після оспорення нею свого батьківства в суді її спадкоємці можуть підтримати позовну заяву відповідно до положень ст. 55 ЦПК України про процесуальне правонаступництво в цивільних справах. Коли ж померла особа не знала про те, що її записано батьком дитини, оспорити батьківство вправі її спадкоємці першої черги за законом, названі у ст. 1261 ЦК України, – це дружина, батьки й діти.

У зазначених випадках батьківство оспорується шляхом пред'явлення позову про виключення відомостей про померлу особу як батька з актового

запису про народження дитини. Для цих вимог позовну давність не встановлено.

Спадкоємці мають право оспорювати батьківство цієї особи після її смерті за наявності однієї з таких обставин:

- подання цієї особою ще за життя заяви до нотаріуса про невизнання свого батьківства;
- пред’явлення цієї особою позову про виключення свого імені як батька з акта запису про народження дитини;
- ця особа не знала про те, що вона записана батьком дитини, через поважні причини (поважність у кожному випадку оцінюється судом).

До вимоги про виключення запису про особу як батька дитини з актового запису про народження дитини позовна давність не застосовується (ч. 4 ст. 138 СК України).

Закон надає право жінці, яка народила дитину в шлюбі, оспорити батьківство свого чоловіка. Обов’язковою умовою при цьому є подання іншою особою заяви про своє батьківство. Заява повинна бути письмовою. Тоді вимога матері про виключення запису про її чоловіка як батька дитини з актового запису про народження дитини може бути задоволена. До вимог жінки про оспорювання батьківства свого чоловіка застосовується також спеціальна позовна давність в один рік. Але перебіг позовної давності починається від дня реєстрації народження дитини, тобто від дня, коли чоловік був записаний як батько дитини (ст. 138 СК України).

Сімейним кодексом встановлено, що жінка, яка записана матір’ю дитини, може оспорити своє материнство.

Відповідно до ст. 139 СК оспорювання материнства може відбуватись у двох випадках:

- 1) жінкою, записаною матір’ю дитини, що не визнає себе матір’ю дитини (щодо таких вимог позовна давність не застосовується);
- 2) іншою жінкою, яка вважає себе матір’ю дитини, але не була записана такою. Як зазначає Дутко, «... при цьому у позові зазначаються

одночасно дві вимоги: про невизнання материнства жінки, яка записана матір'ю дитини; про визнання свого материнства [14, с. 280].

Для вимог жінки про визнання її материнства позовна давність становить один рік і її перебіг починається із дня, коли жінка дізналася або могла дізнатися, що є матір'ю дитини (ч.3 ст. 139 СК).

Не має права оспорювати материнство жінка, якій було імплантовано зародок, зачатий подружжям (сурогатна матір), а також жінка, яка є донором яйцеклітини для зародка, імплантованого в організм іншої жінки (ч. 2 і ч. 3 ст. 123 СК України).

Стягнення з особи, яка записана батьком, матір'ю, аліментів на дитину не є перешкодою для звернення до суду з позовом про виключення відомостей про неї як батька, матері дитини з актового запису про її народження.

Слід зазначити, що зазначена норма змінила існуюче раніше правило про те, що за наявності рішення суду про стягнення аліментів на дитину, яке набрало законної чинності, заява про оспорювання батьківства щодо цієї дитини могла бути розглянута лише після скасування цього рішення (п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 1998 р. № 16 «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України»). Безумовно, правила ст. 140 СК є більш прогресивними, і на сьогодні в разі подання позову про оспорювання батьківства (материнства) суд повинен скасувати раніше ухвалене рішення про стягнення аліментів, адже на підставі рішення суду про визнання батьківства (материнства) мають бути внесені відповідні зміни до актового запису про народження, на підставі яких було ухвалено рішення про стягнення аліментів. Вимогу ж щодо надання утримання дитині слід розглядати у порядку позовного провадження разом із зустрічним позовом про оспорювання батьківства чи материнства.

У випадку задоволення позову про визнання батьківства (материнства) рішення суду про стягнення аліментів з особи, записаної батьком (матір'ю)

дитини, може бути підставою для перегляду рішення у зв'язку із нововиявленими обставинами відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 423 ЦПК України.

2.2 Суб'єкти права на оспорювання батьківства і материнства та застосування позовної давності

Оспорювання батьківства і материнства в українському сімейному праві є інститутом, спрямованим на забезпечення достовірності актів цивільного стану та гармонізацію фактичного та юридичного батьківства. Норми глави 15 Сімейного кодексу України визначають коло осіб, які можуть ініціювати відповідні спори, а також встановлюють часові межі для подання таких позовів.

У сучасній українській доктрині сімейного права питання кола суб'єктів, які мають право оскаржувати актовий запис про походження дитини, розглядають у кількох взаємовиключних і взаємодоповнювальних площинах.

1) Формалістично-стабілізаційний підхід (юридична стабільність актових записів). Цієї позиції дотримуються О. В. Дзера, Т. В. Боднар, які зазначають, що «...зміна актового запису породжує широкий спектр правових і соціальних наслідків; тому доступ до процедури оспорювання має бути обмеженим» [32, с. 48]. Тобто необхідно обмежити коло суб'єктів, які можуть оскаржувати актовий запис, аби уникнути постійної юридичної невизначеності для дитини.

2) Біологічно-орієнтований підхід (пріоритет біологічної істини) Частина дослідників наголошує на праві особи (дитини або біологічного родича) мати достовірну інформацію про своє походження і тому виступає за розширення кола осіб, які можуть оскаржувати запис (зокрема — біологічний батько/мати). У зв'язку з проникненням молекулярно-генетичних методів називають ДНК-експертизу «ключовим інструментом» для встановлення істини. «Судово-генетична експертиза є основним інструментом для підтвердження або спростування спорідненості» [33].

3) *Соціально-орієнтований підхід (обґрунтований пріоритет інтересів дитини та соціального батьківства)*. Ряд авторів вважає, що фактичне (соціальне) батьківство інколи має переважати над «чисто» біологічною істиною, оскільки для дитини важливі саме стійкі емоційні та соціальні зв'язки. У теоретичних працях і практичних коментарях підкреслюється: «інтереси дитини та її психологічна стабільність — ключовий орієнтир при вирішенні спорів» [34, с. 164]. Отже, суди інколи відмовляють у задоволенні позову, якщо анулювання запису завдасть шкоди інтересам дитини.

4) *Процедурно-правовий (компромісний) підхід*. Група науковців, до якої входять О. А. Явор, В. В. Надьон, К. Ю. Івіанова, В. Ф. Піддубна пропонують компроміс: допустити ширше коло суб'єктів (включно з біологічними особами), але супроводжувати це суворими процесуальними гарантіями — строки звернення, обов'язкова оцінка інтересів дитини, санкції за затягування. Отже, процесуальні гарантії зменшують ризик зловживань при розширенні кола позивачів.

5) *Позиція, орієнтована на репродуктивні технології й сурогатність*. Сучасні дослідження відзначають, що допоміжні репродуктивні технології (донорство, ЕКЗ, сурогатне материнство, кріоконсервацією біологічного матеріалу людини) потребують окремого правового регулювання питання суб'єктності у справах про походження дитини — інакше суди виявляються перед нормативною прогалиною.

Переважаюча частина доктрини прагне балансу: законодавство та суди повинні забезпечити можливість відновлення біологічної істини там, де це необхідно, але одночасно обов'язково враховувати інтереси дитини та уникати формальної дестабілізації сім'ї.

Ключовим суб'єктом, наділеним правом оспорювати батьківство, є чоловік, записаний батьком дитини відповідно до акта цивільного стану. Відповідно до ст. 136 СК України, він може звернутися до суду з позовом про виключення запису про нього як батька, якщо має докази, що спростовують його біологічне батьківство. Закон не ставить реалізацію цього

права в залежність від перебування чоловіка у шлюбі з матір'ю дитини чи від характеру сімейних відносин між ними.

Особа, яка була записана батьком дитини на законних підставах, повинна довести відсутність кровного споріднення між собою й дитиною, батьком якої вона записана. Однак заперечення кровного споріднення не завжди є підставою для оспорування батьківства. В окремих випадках особа, яка записана батьком дитини, мусить також довести, що на момент вчинення запису про народження дитини вона не знала, що не є батьком дитини (ч. 5 ст. 136 СК України). Не має права оспарювати батьківство також особа, яка дала згоду на застосування допоміжних репродуктивних технологій відповідно до ч. 1 ст. 123 СК України.

У цьому разі посилення батька, наприклад, на свою безплідність, підтверджену медичними довідками, не буде взята до уваги, оскільки батько дитини дав згоду на штучне запліднення, отже, усвідомлював наслідки такої згоди – виникнення особистих немайнових прав і обов'язків щодо новонародженої дитини (ч. 5 ст. 136 СК України).

Закріплення таких правових гарантій захисту прав дитини цілком логічне та обґрунтоване, як зазначає Т. В. Курило. Якщо чоловік добровільно визнав своє батьківство, знаючи про те, що він не є біологічним батьком, то його права не вважаються порушеними. Застосування допоміжних репродуктивних технологій було погоджено особою, що записана батьком дитини. І в першому, і в другому випадку особа приймала виважене рішення, і змінити його вона уже позбавлена можливості [35, с. 170].

Як вірно зазначає Х. І. Вонсович «...застосування допоміжних репродуктивних технологій оспорує презумпцію «біологічного» материнства (батьківства), оскільки передбачається, що юридичний зв'язок між батьками та дитиною встановлюється ще до моменту її народження шляхом подання ними відповідних документів – письмово оформленого визнання свого

материнства (батьківства) щодо дитини яка народиться в майбутньому [36, с. 85].

Шлюбно-сімейне законодавство, яке діяло до набрання чинності СК України, значно обмежувало можливість оспорювання батьківства особою, яка записана батьком дитини, зокрема можливість спростування презумпції батьківства при народженні дитини у шлюбі. Ці обмеження полягали в тому, що, по-перше, оспорювати батьківство могла лише особа, яка записана батьком дитини. По-друге, оспорювання батьківства могло бути здійснене лише протягом одного року з того часу, коли особі стало або повинно було стати відомо про те, що вона записана батьком дитини.

СК України також закріплює певні межі оспорювання батьківства, але вони значно розширені. У ст. 136 СК України встановлено межі у часі щодо можливості оспорювання батьківства. Так, оспорювання батьківства можливе тільки з моменту народження дитини й до досягнення нею повноліття. Оспорювання батьківства може бути здійснене протягом цього часу тільки, якщо дитина є живою. Смерть дитини, батьком якої записана особа, позбавляє її права оспорювати своє батьківство. На відміну від норми ч. 1 ст. 56 КпШС України, згідно з якою для вимог про оспорювання батьківства (материнства) встановлений строк позовної давності в один рік, у СК України закріплено положення, що до вимоги чоловіка про виключення запису про нього як батька з актового запису про народження дитини позовна давність не застосовується (ч. 6 ст. 136 СК України).

Статтею 137 СК України передбачено можливість оспорювання батьківства й після смерті особи, записаної батьком дитини. Якщо така особа померла до народження дитини, оспорити батьківство мають право спадкоємці цієї особи за умови подання нею за життя заяви нотаріусу про невизнання свого батьківства. У разі настання смерті особи після оспорення нею свого батьківства в суді її спадкоємці можуть підтримати позовну заяву відповідно до положень ст. 55 ЦПК України про процесуальне правонаступництво в цивільних справах. Коли ж померла особа не знала про

те, що її записано батьком дитини, оспорити батьківство вправі її спадкоємці першої черги за законом, названі у ст. 1261 ЦК України, – це дружина, батьки й діти. У зазначених випадках батьківство оспорується шляхом пред’явлення позову про виключення відомостей про померлу особу як батька з актового запису про народження дитини. Для цих вимог позовну давність не встановлено.

Прикладом цього є постанова Верховного Суду [37] відповідно до якої, колишня дружина спадкодавця як законний представник їхнього спільного сина, визнаного за рішенням суду недієздатним (а тому він має право на обов’язкову частку у спадщині), оспорювала в суді батьківство спадкодавця стосовно малолітньої дитини, яка народилася у другій дружині спадкодавця вже після його смерті й також має право на обов’язкову частку у спадщині. Суди першої та апеляційної інстанцій, відмовляючи в задоволенні позову, вважали, що неможливо застосувати ч. 3 ст. 137 СК України для оспорювання факту батьківства особи, що померла до народження дитини, за відсутності звернення зазначеної особи за життя до нотаріуса із заявою про невизнання свого батьківства. Посилання на цю норму можливе лише в разі вчинення актового запису щодо особи як батька дитини за життя особи. ОП КЦС ВС зауважила, що можуть існувати випадки, коли чоловік, який записаний батьком після смерті, помер до народження дитини і не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою перебував у шлюбі. У подібних випадках у спадкоємців чоловіка, який записаний батьком дитини після його смерті, виникає спір про те, чи є чоловік батьком новонародженої дитини. Позбавлення спадкоємців права оспорювати батьківство чоловіка, який записаний батьком дитини, що народилася вже після його смерті, суперечить принципу розумності та справедливості, а саме на таких засадах регулюються сімейні відносини.

Як зазначає А. О. Дутко, «...спадкоємці мають право оспорювати батьківство цієї особи після її смерті за наявності однієї з таких обставин:

- подання цієї особою ще за життя заяви до нотаріуса про невизнання свого батьківства;
- пред'явлення цієї особою позову про виключення свого імені як батька з акта запису про народження дитини;
- ця особа не знала про те, що вона записана батьком дитини, через поважні причини (поважність у кожному випадку оцінюється судом)» [14, с. 279].

У перших двох випадках право на оспорування батьківства особи, яка померла, мають будь-які її спадкоємці (за заповітом чи за законом). Якщо ж особа за життя не знала про те, що вона записана батьком дитини, оспорити її батьківство можуть тільки дружина, батьки та діти цієї особи, тобто ті особи, які визначаються ст. 1261 ЦК України спадкоємцями першої черги за законом.

Можлива ситуація, коли особа звернулася з позовом про оспорування батьківства за життя, але під час слухання справи померла. У такому випадку слід керуватися ч. 2 статті 137 СК України, згідно з якою, якщо той, хто записаний батьком дитини, помер після пред'явлення ним позову про виключення свого імені як батька з актового запису про народження дитини, позовну заяву можуть підтримати в суді його спадкоємці. У цьому випадку позов подавався відповідно до ст. 136 СК України, а продовження слухання справи має відбуватись на підставі ст. 137 Кодексу. Тож суд має зупинити провадження у справі до вступу у процес правонаступників. Тобто відновлення провадження можливе лише з ініціативи спадкоємців за умови надання ними підтверджуючих документів про прийняття спадщини (Свідоцтва про право на спадщину).

До вимоги про виключення запису про особу як батька дитини з актового запису про народження дитини позовна давність не застосовується (ч. 4 ст. 138 СК України).

Відповідно до частини 8 ст. 7 СК України, регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів

дитини. Норма статті 138 СК України узгоджується з цією вимогою. За її допомогою гальмуватимуться амбіції матері, адже вона як законний представник дитини не може діяти на шкоду її інтересам. Стаття 138 СК України не допускає перетворення соціального статусу дитини, народженої батьками, які перебувають у шлюбі, у соціальний статус дитини, народженої батьками, які не перебувають у шлюбі, із записом прізвища батька за прізвищем матері, чим забезпечує стабільність умов життя дитини.

Відповідно до ч. 1 ст. 138 СК України «...Жінка, яка народила дитину у шлюбі, має право оспорити батьківство свого чоловіка, пред'явивши позов про виключення запису про нього як батька дитини з актового запису про народження дитини».

Частина 2 статті 138 СК України встановлює, що «...Вимога матері про виключення запису про її чоловіка як батька дитини з актового запису про народження дитини може бути задоволена лише у разі подання іншою особою заяви про своє батьківство». Тобто обов'язковою умовою при цьому є подання іншою особою заяви про своє батьківство. Заява повинна бути письмовою. Тоді вимога матері про виключення запису про її чоловіка як батька дитини з актового запису про народження дитини може бути задоволена.

Досить суперечливою є точка зору Т. В. Курила, яка вказує, що законодавець у ч.2 ст. 138 СК України не зазначає орган, до якого необхідно звернутися з такою заявою. І, як висновок, що ним має бути орган РАЦС [35, с. 171]. З цим важко погодитись, адже у ч. 1 ст. 138 СК вказано, що «...має право оспорити батьківство свого чоловіка, пред'явивши позов про виключення запису про нього як батька дитини з актового запису про народження дитини». Отже, вимоги розглядаються у суді у позовному провадженні.

На думку К. О. Стопчено за данною категорією справ суд повинен залучити до участі у розгляді цієї справи у якості співвідповідача іншого

чоловіка, який визнає своє батьківство щодо дитини» [39, с. 81]. Вбачається, у таких справах може мати місце активна процесуальна співучасть.

Прикладом цього висновку слугує наступна справа. У справі за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2 до ОСОБА_3, третя особа Хмільницький міський відділ державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції у Вінницькій області, про оспорювання та визнання батьківства відповідачем у справі виступав чоловік, записаний в актовому записі про народження дитини як її батько, а у процесуальному статусі співпозивача – чоловік, який визнав своє батьківство щодо дитини [40].

До вимоги матері про внесення змін до актового запису про народження дитини встановлюється позовна давність в один рік, яка починається від дня реєстрації народження дитини. Але перебіг позовної давності починається від дня реєстрації народження дитини, тобто від дня, коли чоловік був записаний як батько дитини. Закон припускає, що мати дитини володіє реальною інформацією про батька, а тому обмежує її в часі у поданні позову про оспорювання батьківства свого чоловіка. Така вимога закону є правомірною і спрямована на забезпечення стабільності батьківського правовідношення.

На відміну від оспорювання батьківства, оспорювання материнства зустрічається дуже рідко (залишена, підкинута дитина, матір якої на момент реєстрації народження була відсутня і в якої через певний час прокинулися материнські почуття; випадки підміни новонародженого у пологовому будинку).

Законодавець урегулював дві ситуації оспорювання материнства. По-перше, жінка, яка записана матір'ю дитини, може звернутися до суду зі заявою про оспорювання свого материнства, тобто про невизнання себе матір'ю дитини.

По-друге, материнство жінки, яка записана матір'ю дитини, може оспорити та жінка, яка вважає себе матір'ю цієї дитини. При цьому у позові

зазначаються одночасно дві вимоги: про невизнання материнства жінки, яка записана матір'ю дитини; про визнання свого материнства.

Згідно зі ст. 139 СК України, суд вирішує спори про материнство або за позовом жінки, яка в Книзі реєстрації народжень записана матір'ю дитини, – про виключення відомостей про неї як матір з актового запису про народження дитини, або за позовом жінки, яка вважає себе матір'ю дитини, – про визнання її материнства і внесення змін до актового запису про народження дитини, в якому записано матір'ю іншу жінку.

Для вимог про оспорування материнства жінкою, котра записана як матір дитини, позовної давності не встановлено, а для вимог жінки про визнання її материнства позовна давність становить один рік і її перебіг починається із дня, коли жінка дізналася або могла дізнатися, що є матір'ю дитини.

Не має права оспорювати материнство жінка, якій було імплантовано зародок, зачатий подружжям (сурогатна матір), а також жінка, яка є донором яйцеклітини для зародка, імплантованого в організм іншої жінки (ч. 2 і ч. 3 ст. 123 СК України).

Стаття 140 СК України встановлює, що «...Стягнення з особи, яка записана батьком, матір'ю, аліментів на дитину не є перешкодою для звернення до суду з позовом про виключення відомостей про неї як батька, матері дитини з актового запису про її народження». Як зазначає В. І. Труба «...виключення відомостей про батьківство не тягне за собою таких наслідків, як повернення безпідставно отриманих аліментів» [41, с. 264]. На думку ученого доцільніше врегулювати питання про повернення безпідставно сплачених аліментів законодавчо, застосовуючи норми Цивільного кодексу України, а саме, п. 4 ч. 3 ст. 1212 ЦК України, заявивши позов про відшкодування шкоди особою, яка незаконно набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи.

Висновки до Розділу 2.

Аналіз норм Сімейного кодексу України та судової практики свідчить, що оспорювання батьківства та материнства є важливою процедурою захисту прав і законних інтересів як дитини, так і осіб, записаних батьком чи матір'ю у актових записах про народження. Основною підставою для оспорювання є невідповідність встановленого батьківства (материнства) фактичному біологічному походженню дитини або наявність вад волевиявлення при добровільному визнанні батьківства.

Дослідивши питання кола суб'єктів, які мають право оскаржувати актовий запис про походження дитини, можна визначити доктринальні підходи, а саме, формалістично-стабілізаційний підхід (юридична стабільність актових записів), біологічно-орієнтований підхід (пріоритет біологічної істини), соціально-орієнтований підхід (обґрунтований пріоритет інтересів дитини та соціального батьківства, процедурно-правовий (компромісний) підхід, позиція, орієнтована на репродуктивні технології й сурогатність. Переважна частина доктрини прагне балансу: законодавство та суди повинні забезпечити можливість відновлення біологічної істини там, де це необхідно, але одночасно обов'язково враховувати інтереси дитини та уникати формальної дестабілізації сім'ї.

Справи про оспорювання батьківства та материнства розглядаються виключно судами загальної юрисдикції у порядку загального позовного провадження, що виключає можливість адміністративного вирішення спорів органами РАЦС, окрім випадків добровільного визнання. Суб'єктами таких правовідносин виступають фізичні особи – батьки або матір, а також їхні спадкоємці у визначених законом випадках. Особлива увага законодавця приділяється належним позивачам, перелік яких визначений матеріальним правом і включає, зокрема, осіб, записаних як батько або матір, а також їхніх спадкоємців.

Серед науковців є спірне питання щодо співучасті по данній категорії справ. Проаналізувавши судову практику ми прийшли до висновку, що У справах про оспорювання батьківства (материнства) активна процесуальна співучасть може мати місце у випадку, якщо позовна заява подається на підставі ст. 138 СК України, тобто жінкою, яка народила дитину у шлюбі, а предметом вимоги є виключення запису про свого чоловіка як батька дитини з актового запису про народження дитини. У такому випадку у процесуальному статусі співучасника може виступати інший чоловік, який визнає своє батьківство щодо дитини.

Важливим є встановлення предмета доказування, який залежить від категорії справи: у справах про оспорювання батьківства особою, записаною батьком, предметом доказування є відсутність кровного споріднення та необізнаність позивача про це в момент реєстрації. У справах про оспорювання материнства предметом доказування є відсутність біологічного зв'язку між дитиною та жінкою, яка записана матір'ю, або встановлення права іншої жінки на визнання свого материнства.

Судова практика підтверджує, що при розгляді справ про оспорювання батьківства (материнства) суд повинен оцінити докази належним чином, визначити норму матеріального права, якою керувався, та у резолютивній частині рішення зазначити порядок виключення відомостей з актового запису про народження дитини. При цьому важливим є дотримання обмежень щодо осіб, які не мають права оспорювати батьківство або материнство, а також часових меж для подання позовів, передбачених законодавством.

РОЗДІЛ 3. СУДОВИЙ ПОРЯДОК ОСПОРЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА І МАТЕРИНСТВА

3.1 Загальна характеристика судового розгляду справ про оспорювання батьківства і материнства.

Інститут оспорювання батьківства і материнства у сімейному праві України ґрунтується на поєднанні принципів біологічної істини та стабільності сімейних відносин. Законодавець виходить із того, що юридичний статус батька або матері має відповідати реальному походженню дитини, однак водночас визнає потребу стабільності актів цивільного стану та охорони інтересів дитини. Саме тому оспорювання можливе лише за наявності визначених законом підстав і у встановленому процесуальному порядку.

Відповідно до статей 136–138 СК України, підставою для оспорювання батьківства є доказ того, що особа, яка записана батьком чи матір'ю, фактично не є біологічним батьком або матір'ю дитини. Ключове значення для доведення цієї обставини має встановлення відсутності кровного споріднення між стороною та дитиною

Водночас, у ст. 136 СК України законодавець оперує двома різними категоріями: «оспорювання батьківства», а в змісті йдеться про пред'явлення позову про виключення запису особи як батька з актового запису про народження дитини» [42, с. 37].

Так, якщо у судовому порядку буде встановлено, що між особою, яка записана батьком дитини в актовому записі про народження дитини, та дитиною, відсутнє кровне споріднення, то ця обставина потягне за собою анулювання такого запису. І, навпаки, визнання недійсним запису про батьківство призведе до зміни батьківських правовідносин.

У своїй статті О. М. Ганкевич аналізує питання щодо необхідності розмежування справ про оспорювання батьківства і справ про оспорювання

запису про батьківство. Проаналізувавши різні точки зору з цього питання учена приходить до висновку, «...що у справах про оспорування, які розглядаються пред'явленням позову про виключення запису особи, як батька з актового запису про народження дитини, можуть закінчуватися ухваленням рішення суду про виключення з актового запису про народження дитини запису про позивача як батька, єдиним предметом позову, тобто матеріально-правовою вимогою позивача до відповідача, є не оспорування батьківства, яке позивач зрештою ставить під сумнів під час доказової діяльності у суді, а виключення його як батька з актового запису про народження дитини» [42, с. 40].

Справи щодо встановлення чи оспорування батьківства та материнства розглядаються судами загальної юрисдикції у порядку загального позовного провадження відповідно до положень Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [43]. Закон не допускає можливості адміністративного вирішення таких спорів органами державної реєстрації актів цивільного стану, окрім окремих процедур добровільного визнання. Верховний Суд неодноразово наголошував, що питання походження дитини можуть вирішуватися виключно у судовому порядку у разі наявності спору [44].

Суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин щодо оспорування батьківства та материнства завжди виступають фізичні особи (батько та (або) мати дитини). Відтак, справи про оспорування батьківства та материнства за суб'єктним критерієм завжди є такими, що підпадають під цивільну суб'єктну юрисдикцію суду.

Спори про оспорування батьківства і материнства можуть біти пред'явлені за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем проживання або перебування фізичної особи (ч. 1 ст. 27 ЦПК), якщо місце реєстрації проживання або перебування фізичної особи невідоме, то позови пред'являються за місцезнаходженням майна відповідача чи за останнім відомим зареєстрованим його місцем проживання або перебування чи

постійного його заняття (роботи) (ч. 9 ст. 28 ЦПК), позови до відповідача, який не має в Україні місця проживання чи перебування, можуть пред'являтися за місцезнаходженням його майна або за останнім відомим зареєстрованим місцем його проживання чи перебування в Україні (ч. 10 ст. 28 ЦПК України).

Таким чином, по справам про оспорювання батьківства та материнства застосовується загальна теориторіальна підсудність, а у визначених законом випадках – альтернативна підсудність.

Якщо у справі подається зустрічний позов та/або позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, то незалежно від їх підсудності подаються до суду за місцем розгляду первісного позову (ч. 6 ст. 30 ЦПК України).

Судовий розгляд у справах цієї категорії повинен забезпечувати баланс інтересів:

1) Дитини, для якої важливі стабільність правового статусу та право на знання свого походження. Відповідно до пункту 1 статті 3 Конвенції про права дитини, дитині надається право на те, щоб його/її найкращі інтереси оцінювалися та бралися до уваги першочергово в усіх діях або рішеннях щодо нього/неї як в публічній, так і в приватній сфері [45, с. 3]. В контексті цивільних справ дитина може захищати свої інтереси безпосередньо або через представника, у випадку справ про визнання батьківства, оспорювання батьківства, зловживання щодо дитини або нехтування дитиною, возз'єднання сім'ї, визначення місця проживання тощо. Судове провадження може впливати на дитину, наприклад, в зв'язку з процедурами щодо усиновлення або розлучення, рішеннями щодо опіки, місця проживання, контактів або інших аспектів, які серйозно впливають на життя та розвиток дитини, а також в зв'язку з провадженнями щодо зловживань по відношенню до дитини або бездоглядності. Суди повинні забезпечити врахування найкращих інтересів дитини в усіх таких ситуаціях та рішеннях, чи то

процедурного, чи то матеріального характеру, і продемонструвати, що вони фактично це зробили.

2) позивача, який прагне усунути юридичну помилку. Метою оспорування батьківства є виключення запису про батьківство з офіційних документів, що звільняє чоловіка від юридичних обов'язків та прав щодо дитини, зокрема сплати аліментів.

3) матері чи іншої сторони, права яких можуть бути істотно обмежені.

Основними учасниками цивільних справ про оспорування батьківства та материнства є сторони.

Головною ознакою сторін цивільного процесу є їхня матеріальна і процесуальна заінтересованість у справі. Саме сторони є суб'єктами правовідношення, з приводу якого виник спір.

Відповідно до ч. 1 ст. 136, частини 1–3 ст. 137 СК України належним позивачем у справах про оспорування батьківства є: 1) особа, яка записана батьком дитини відповідно до статей 122, 124, 126 і 127 СК України (ч. 1 ст. 136 СК України). Водночас, як зазначено у ч. 5 ст. 136 СК України, не має права оспорювати батьківство особа, записана батьком дитини, якщо в момент реєстрації себе батьком дитини вона знала, що не є її батьком, а також особа, яка дала згоду на застосування допоміжних репродуктивних технологій відповідно до ч. 1 ст. 123 СК України; 2) спадкоємці особи, яка була записана батьком дитини, але померла до народження дитини, проте за свого життя подала до нотаріуса заяву про невизнання свого батьківства (ч. 1 ст. 137 СК України); 3) спадкоємці особи, яка була записана батьком дитини, але померла після пред'явлення позову про виключення свого імені як батька з актового запису про народження дитини (ч. 2 ст. 137 СК України); 4) спадкоємці особи (дружина, батьки та діти), яка була записана батьком дитини, але через поважні причини не знала про це (ч. 3 ст. 137 СК України); 5) жінка, яка народила дитину у шлюбі, за умови подання іншою особою заяви про своє батьківство (частини 1, 2 ст. 138 СК України) [46, с. 156–157].

Також, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 139 СК України, можна стверджувати, що належним позивачем у справах про оспорювання материнства є: 1) жінка, яка записана матір'ю дитини (ч. 1 ст. 139 СК України); 2) жінка, яка вважає себе матір'ю дитини, крім таких випадків: а) перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій (ч. 2 ст. 123 СК України); б) народження жінкою дитини після перенесення в її організм ембріона людини, зачатого її чоловіком та іншою жінкою в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій (ч. 3 ст. 123 СК України) [46, с. 158].

Виходячи з наведеного, підсумуємо: у справах про оспорювання материнства та батьківства, на відміну від більшості справ, які розглядаються в порядку позовного провадження, перелік належних позивачів визначений нормами матеріального закону – СК України.

Ну думку З. В. Ромовської «...перелік позивачів у справах про оспорювання батьківства слід розширити за рахунок опікуна чоловіка, якщо в момент запису батьком дитини він був визнаний судом недієздатним» [47, с. 278].

Проаналізувавши норми сімейного законодавства зарубіжних країн та вітчизняне законодавство К. О. Стопченко пропонує закріпити у Сімейному кодексі України «...право дитини на оспорювання батьківства, материнства шляхом пред'явлення позову про виключення запису як батька (матері) з актового запису про своє народження» [46, с. 79].

Також виникає питання про застосування інституту співучасті при розгляді цієї категорії справ. Як вбачається з матеріалів судової практики, суди повинні залучати у якості спаввідповідача чоловіка, який визнає своє батьківство.

Верховний Суд зауважує, що відмова в позові з підстав пред'явлення позову до не усіх відповідачів у справі не перешкоджає звернутися до суду з

позовом на загальних підставах із визначенням належного складу учасників справи [48].

Для подання висновків на виконання своїх повноважень органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути залучені судом до участі в справі про оспорування батьківства та материнства або взяти участь у справі за своєю ініціативою. Участь зазначених органів у цивільному процесі для подання висновків у справі є обов'язковою у випадках, встановлених законом, або якщо суд визнає це за необхідне.

3.2. Докази і доказування у справах про оспорування батьківства і материнства

Відповідно до ч. 1 ст. 76 ЦПК України доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

У справах про оспорування батьківства та материнства цивільне процесуальне законодавство України не встановлює обмеження щодо використання засобів доказування.

Для підтвердження наявності або відсутності фактичних даних, якими сторони обґрунтовують свої вимоги або заперечення, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи, можуть використовуватися всі передбачені ЦПК України (ч. 2 ст. 76) засоби доказування: письмові, речові і електронні докази; висновки експертів; показання свідків. Єдиною умовою є те, що такі засоби доказування мають відповідати визначеним законом вимогам, а саме вони повинні бути: належними, допустимими, достовірними, достатніми.

Розгляд і вирішення справ про оспорування батьківства (материнства) неможливий без дослідження письмових доказів, якими, як правило, виступають: 1) свідоцтво про народження дитини; 2) документи (довідки) з медичних закладів (індивідуальна карта вагітної і породіллі, історія пологів,

обмінна карта пологового будинку (пологового відділення лікарні), карта (або виписка із карти) розвитку новонародженого, медичне свідоцтво про народження дитини, історія розвитку дитини, повідомлення про результат лікування безпліддя, реєстраційна генетична карта, медичний паспорт сім'ї тощо); 3) листи, заяви та інші документи, зміст яких може підтверджувати або факт визнання особою, яка записана батьком (матір'ю) дитини, свого батьківства (материнства), або факт не проживання однією сім'єю подружжя під час зачаття дитини, або факт неможливості позивача мати дітей тощо [49, с. 172-173].

Поряд із письмовими доказами, засобами доказування у справах про оспорування батьківства (материнства) виступають речові докази.

Вбачається, у справах про оспорування батьківства (материнства) в якості речових доказів можуть виступати, наприклад, документи, які містять ознаки підробки і підтверджують неправильність актового запису про народження дитини [46, с. 92].

Відповідно до ч. 1 ст. 90 ЦПК України показання свідка – це повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи. Не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини.

Показання свідків є одним із найбільш поширених засобів доказування у справах про оспорування батьківства (материнства). Завдяки показанням свідків, суд має можливість насамперед з'ясувати питання щодо характеру міжособистісних відносин між особою, яка записана батьком дитини та її матір'ю, або між особою, яка вважає себе батьком та матір'ю дитини, між особою, яка записана матір'ю дитини та жінкою, яка вважає себе матір'ю. Крім того, свідок може підтвердити або спростувати: 1) факт і час знайомства позивача і відповідача; 2) факт спільного проживання матері дитини в період зачаття з іншим чоловіком; 3) факт перебування особи, записаної батьком дитини, у відрядженні, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан,

в іншому населеному пункті в період, до якого відноситься час зачаття дитини; 4) інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи, наприклад, факт визнання позивачем себе батьком дитини[49, с. 170].

Складність оцінки доказів у справах про оспорування батьківства (материнства) полягає в тому, що в переважній більшості справ свідками виступають члени сім'ї, родичі або близькі знайомі сторін, що в свою чергу, обумовлює певну заінтересованість свідків у вирішенні справи та впливає на правдивість їх показань. Такі особливі відносини свідків зі стороною зобов'язують суд ретельно перевіряти повідомлені ними факти, співставляти їх з іншими доказами у справі. При цьому суд зобов'язаний проаналізувати показання свідків таким чином, щоб жодне з них не було залишено без уваги [46, с. 95]. Подібної думки дотримується і Т. С. Супрун, яка зазначає, що «...складність оцінки доказів у справах про встановлення материнства полягає у тому, що міжособистісні відносини приховані від сторонніх. Посвячені в них найчастіше бувають родичі та близькі знайомі. Це і визначає коло свідків у справі. Свідчення близьких родичів і друзів є доказами по справі, але їх особливі відносини зі стороною зобов'язують суд найбільш ретельно перевіряти повідомлені ними факти, зіставляти їх з іншими доказами та оцінювати на основі всебічного і повного розгляду всіх обставин справи у сукупності» [50, с. 117].

Поряд із можливістю допиту свідків, ЦПК України у правовій нормі, що її містить ст. 92, передбачає можливість допиту сторін, третіх осіб та їхніх представників за їхньою згодою, в тому числі за власною ініціативою, як свідків про відомі їм обставини, що мають значення для справи.

Серед науковців існує загальна думка, що пояснення сторін, третіх осіб, їх представників, з одного боку, можуть надати найбільш повні і точні відомості про обставини справи, оскільки вони є суб'єктами спірних правовідносин, що розглядаються судом, а з іншого – такі пояснення не завжди мають об'єктивний характер через особисту заінтересованість зазначених осіб [51, с. 294].

Водночас, не можна не погодитися з тим, що у справах про оспорування батьківства (материнства) пояснення сторін мають визначальну вагу, адже тільки сторони як учасники індивідуально-інтимних відносин дійсно обізнані як ніхто в обставинах справи. Не останнє значення у справах про оспорування батьківства відіграють пояснення особи, яка вважає себе генетичним батьком дитини за умови, що він вступає в процес на правах співпозивача. Йому, так само, як і особам, записаним батьками дитини в актовому записі про її народження, добре відомі обставини справи.

Таким чином, хоча цивільне процесуальне законодавство України і не визнає пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників самостійним засобом доказування у справі, водночас, передбачає можливість допиту таких осіб як свідків. У такому випадку обставини, які мають значення для справи, «набувають правового режиму доказів» у процесуальній формі показань свідків.

Важливе значення в процесі доказування має висновок експерта. За результатами проведення судовобіологічної (генетичної) експертизи із застосуванням методики генотипоскопії (аналізу ДНК) експерти можуть визначити батьківство із ймовірністю до 99,9 відсотка або дійти висновку про його виключення.

Сімейний кодекс Україну ч. 2 ст. 136 встановлює, що «...у разі доведення відсутності кровного споріднення між особою, яка записана батьком, та дитиною суд постановляє рішення про особу як батька дитини з актового запису про її народження» [1].

Отже, законодавець у данній статті встановив пріоритет висновку експертизи як засобу доказування при розгляді цієї справи, що прямо протириччить ЦПК України. Частина 2 статті 89 ЦПК «...Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності». Отже, суд досліджує і оцінює докази, які сторонни подали в обґрунтування своїх вимог або заперечень.

При цьому варто наголосити, що незважаючи на істотне значення висновку експерта у справах про оспорювання батьківства, материнства не можна віддавати йому перевагу перед іншими доказами у справі.

Згідно зі статтею 81 ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Європейський суд з прав людини у рішенні по справі *Case of Kalacheva v. Russia* зауважив, що на сьогодні ДНК-тест є єдиним науковим методом точного встановлення батьківства стосовно конкретної дитини; його доказова цінність суттєво переважає будь-який інший доказ, наданий сторонами, з метою підтвердити або спростувати факт батьківства. Правова презумпція не може суперечити біологічній реальності і встановленим фактам.

Справи про оспорювання батьківства і материнства належать до категорії сімейно-правових спорів, у яких доказування має комплексний характер, а суд зобов'язаний забезпечити всебічне з'ясування фактичних обставин (ст. 12, 13, 81 ЦПК України). Центральне місце серед доказів займає молекулярно-генетична експертиза.

«...Судово-генетична експертиза – це індивідуальна ідентифікація (своєрідна генетична паспортизація), встановлення спорідненості по крові на рівні дослідження структури дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК). Цей вид експертиз дозволяє не тільки категорично виключити батьківство, а й здійснити походження дитини від обох батьків завдяки спорідненості по крові (ідентифікація особи), а також діагностику спадкових хвороб у плода на ранніх стадіях вагітності. Перевагами судово-генетичної експертизи щодо традиційних методів імунологічних досліджень є більш конкретні висновки, висока чутливість методів, можливість дослідження декількох зразків».

У вітчизняній та зарубіжній юридичній доктрині сформувалося кілька підходів до визначення ролі судової експертизи, насамперед молекулярно-генетичної, у доказуванні походження дитини. Дослідження цього питання пов'язане з балансом між біологічною і соціальною природою батьківства,

принципами стабільності сімейних відносин та необхідністю забезпечення істини у судовому процесі.

Група вчених виділяє біологічно-детерміністичний підхід, які вважають, що саме молекулярно-генетична експертиза забезпечує об'єктивне та науково верифіковане встановлення походження дитини, а тому має домінуючу доказову силу. Цей підхід виходить із того, що генетична експертиза є основним, а фактично вирішальним доказом у справах про походження дитини, оскільки забезпечує науково підтверджену точність результатів.

Так, Ю. О. Заїка зазначає, що ДНК-тестування має «винятковий ступінь достовірності» та дозволяє суду встановити істину незалежно від суб'єктивних тверджень сторін [53, с. 214–216]. О. В. Дзера наголошує, що розвиток генетики змінив природу доказування походження дитини, перетворивши експертизу на «об'єктивно найпереконливіший доказ» [53, с. 133]. Н. С. Кузнецова підкреслює, що ДНК-експертиза забезпечує реалізацію принципу істини та відповідає інтересам дитини, оскільки дозволяє уникнути юридичного батьківства, яке не має біологічних підстав [53, с. 97].

Отже, прихильники цього підходу вважають ДНК-аналіз центральним доказом у справах про оспорування батьківства.

На підтвердження цього підходу ВС зазначає, що висновок молекулярно-генетичної експертизи є найбільш достовірним способом встановлення батьківства, оскільки базується на об'єктивних наукових методах і не залежить від суб'єктивних пояснень сторін [54]. В іншій постанові ВС зазначив, за наявності однозначних результатів ДНК-тестування інші докази мають допоміжний характер і не можуть переважати генетичний висновок [55].

Другий підхід, соціально-правовий (стабілізаційний) виходить із того, що юридичне батьківство — це не лише генетичний факт, а й соціальна функція, а тому ДНК-тест є важливим, але не абсолютним доказом.

Представники цього напрямку наголошують, що юридичне батьківство не є суто біологічним феноменом, а включає соціально-психологічну складову.

І. В. Жилінкова підкреслює, що юридичне батьківство виконує соціальну функцію, тому ДНК-аналіз не може автоматично нівелювати правовідносини, які існували у сім'ї протягом тривалого часу [56, с. 201]. С. В. Бібікова стверджує, що стабільність сімейних правовідносин має інколи превалювати над генетичною істиною, а експертиза — оцінюватися з урахуванням інтересів дитини та сформованих сімейних зв'язків [57, с. 59].

Отже, згідно з цим підходом, експертиза є важливою, але не абсолютною, а її результати повинні узгоджуватися з «принципом охорони сім'ї».

У сучасній українській доктрині найбільш поширеним є збалансований підхід, за яким генетична експертиза має ключове значення, але оцінюється разом з іншими доказами, включно з інтересами дитини. Цей підхід отримав назву – комплексно-балансовий підхід (поєднання біологічної і соціальної істини). О. І. Харитонova зазначає, що суд повинен використовувати генетичну експертизу як основний доказ, але водночас брати до уваги і соціальні відносини, що склалися між дитиною та чоловіком [58, с. 49]. В. С. Гопанчук підкреслює, що експертиза не може бути єдиним критерієм, оскільки сімейні відносини включають соціальний та психологічний компоненти [59, с. 56]. У подібної думки дотримується і Р. О. Стефанчук, який наголошує на єдності біологічного та соціального піклування [60, с. 123]. Так, ВС також підкреслив, що експертиза не має «автоматичного пріоритету», але її доказова сила є дуже високою і може бути відхилена лише за наявності істотних процесуальних порушень чи суперечностей з іншими доказами [61].

Таким чином, цей підхід забезпечує гнучкість і відповідає сучасним європейським стандартам.

Вчені-процесуалісти розглядають експертизу як процесуальний стандарт, без якого неможливо з'ясувати істину у спорах про походження

дитини. Вони акцентують, що експертиза — необхідний інструмент встановлення істини у справі, і її призначення є фактично стандартом судового розгляду таких спорів. Так, М. В. Щербина вказує, що без призначення молекулярно-генетичної експертизи встановити факти батьківства неможливо, а її результати мають особливу доказову вагу. Суд повинен призначати генетичну експертизу майже автоматично, якщо результат має значення для встановлення істини, а ухилення сторони повинно мати процесуальні наслідки (ст. 109 ЦПК України) [62, с. 122].

На підтвердження цього Верховний Суд роз'яснює, що ухилення від експертизи може бути підставою для застосування ст. 109 ЦПК України та фактичного визнання обставин доведеними. Суд підкреслив, якщо відповідач безпідставно не надає біологічні зразки, суд має право застосувати положення ст. 109 ЦПК України та визнати факт батьківства/небатьківства встановленим [63]. Суд визнав, що відмова особи від надання зразків не може бути підставою для відмови у позові, якщо встановлення батьківства і так підтверджується сукупністю доказів [64]. На противагу позицій Верховного Суду Є. А. Стрельцова зазначає, що експертиза — не факультативний, а обов'язковий вид доказу в таких справах, оскільки альтернативні джерела інформації не є достатньо точними [65, с. 88].

У міжнародній доктрині та практиці ЄСПЛ підкреслюється, що право дитини знати своє походження підсилює вимогу обов'язкового використання науково точних методів, зокрема ДНК-тестування. У зарубіжній доктрині та практиці ЄСПЛ домінує міжнародно правовий підхід (європейські стандарти), за яким:

- ДНК-експертиза є ключовим доказом;
- відмова від її проведення може розцінюватися як зловживання правом;
- інтереси дитини охоплюють право знати своє походження. У міжнародній практиці «істина походження» захищається як невід'ємний елемент приватного життя за ст. 8 Конвенції про захист прав людини Це

відображено у працях європейських дослідників [66]. Цей підхід відповідає й позиції ЄСПЛ у справах *Mizzi v. Malta* (2006), *A.L. v. Poland* (2011), де наголошено, що відмова від ДНК-тестування може розглядатися як перешкоджання доступу до істини. Так, ВС зазначив право дитини знати своє походження є складовою права на повагу до приватного життя (ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), тому ДНК-експертиза є інструментом реалізації цього права [67].

Як зазначалося вище, центральне місце серед доказів займає молекулярно-генетична експертиза, проте її призначення і оцінка нерідко супроводжуються «помилками» судів. Окремої уваги потребують так звані «нестандартні ситуації», коли проведення експертизи ускладнене або неможливе.

Поширеною помилкою є відмова судів у призначенні ДНК-експертизи на підставі того, що «доказів достатньо» або «обставини можуть бути встановлені іншими доказами». Верховний Суд системно підкреслює, що у спорах про батьківство експертиза є ключовим і, як правило, необхідним доказом, а відмова у її призначенні без наявності об'єктивних причин є порушенням ст. 89 і 102 ЦПК України [68]. Так, Л. В. Красицька наголошує, що «у спорах про походження дітей призначення молекулярно-генетичної експертизи є не правом, а обов'язком суду у випадку наявності сумнівів у біологічному походженні» [69, с. 214].

Деякі суди роблять неправильний висновок, що ухилення від експертизи автоматично підтверджує позицію позивача. Верховний Суд наголошує, що ст. 109 ЦПК України дозволяє суду враховувати факт ухилення, проте не підмінює висновок експерта, а оцінюється у сукупності з іншими доказами.

Однією з найбільш проблемних ситуацій є смерть потенційного батька під час розгляду справи. У такому разі постає питання про можливість проведення експертизи. Велика Палата Верховного Суду визнала допустимим: проведення експертизи щодо близьких родичів померлого

(батьки, діти, рідні брати/сестри); проведення експертизи на основі біоматеріалу, відібраного раніше; у виняткових випадках — ексгумацію, якщо неможливо отримати інші зразки. Питання детально проаналізовано й у праці Н. Міхєєвої, яка вважає, що посмертне встановлення батьківства має враховувати баланс між правом на повагу до приватного життя та суспільним інтересом у встановленні походження дитини [70, с. 87].

У справах, коли відповідач ухиляється від експертизи, допускається проведення так званої «опосередкованої генетичної експертизи» із залученням родичів, проте такий доказ не має абсолютної сили і повинен оцінюватися у сукупності [71]. Суд не може автоматично дозволяти примусове відібрання біоматеріалу від малолітньої дитини, оскільки це порушує принцип найкращих інтересів дитини (ст. 7 СК України; Конвенція ООН про права дитини). ВС підкреслив, що таке втручання можливе лише за наявності виняткових обставин і з повним обґрунтуванням.

Можливі випадки, коли мати ухиляється від надання зразків дитини. У такому разі, суд може враховувати таке ухилення відповідно до ст. 109 ЦПК України, проте застосування цієї норми не повинно порушувати права дитини.

Судова практика демонструє, що основні труднощі у справах про оспорування батьківства пов'язані не лише з оцінкою доказів, а й із неправильною процесуальною поведінкою судів, зокрема щодо призначення експертизи. Смерть відповідача, перебування за кордоном, відсутність згоди на забір зразків — вимагають від суду активної ролі та забезпечення всебічного з'ясування обставин. Наукова доктрина підтримує підхід Верховного Суду щодо пріоритетності генетичної експертизи й одночасного дотримання принципу пропорційності втручання у приватне життя.

Що ж стосується спору про материнство, то законодавець урегулював дві ситуації оспорування материнства. По-перше, жінка, яка записана матір'ю дитини, може звернутися до суду із заявою про оспорування свого материнства, тобто про невизнання себе матір'ю дитини. По-друге,

материнство жінки, яка записана матір'ю дитини, може оспорити та жінка, яка вважає себе матір'ю цієї дитини. При цьому у позові зазначаються одночасно дві вимоги:

- про невизнання материнства жінки, які записана матір'ю дитини;
- про визнання свого материнства.

Не має права оспорювати материнство жінка, якій було імплантовано зародок, зачатий подружжям (сурогатна матір), а також жінка, яка є донором яйцеклітини для зародка, імплантованого в організм іншої жінки (ч. 2 і ч. 3 ст. 123 СК України).

Поважність причин у кожному конкретному випадку буде оцінюватися судом.

До вимог жінки, яка записана матір'ю дитини та оспорує своє материнство, позовна давність не застосовується.

Що ж стосується вимог жінки про визнання її матір'ю дитини, то до них застосовується спеціальна позовна давність в один рік. Початок перебігу позовної давності починається від дня, коли ця жінка дізналася або могла дізнатися, що вона є матір'ю дитини.

Відповідно до ст. 136 Сімейного кодексу України материнство може бути оспорене лише у випадку доведення того, що жінка, записана матір'ю в актовому записі про народження, фактично не народжувала дитину. Це визначає специфіку предмета доказування і видів доказів, допустимих у таких спорах.

У справах про оспорювання материнства предметом доказування є факти, які доводять відсутність кровного споріднення між певною жінкою і дитиною. Відповідно до ст. 76 ЦПК України доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що мають значення для справи. У справах про оспорювання материнства такими обставинами є: факт народження дитини конкретною жінкою; наявність або відсутність генетичного споріднення; обставини заміни дитини, сурогатного

материнства чи помилок під час медичних процедур; недостовірність або фальсифікація актового запису про народження.

Особливість доказування полягає в тому, що обов'язок доказування обставин, які спростовують презумпцію материнства, покладається на позивача (ст. 81 ЦПК України).

Актовий запис про народження є офіційним підтвердженням материнства, проте не має безумовної юридичної сили. Як зазначає В. Гопанчук, актовий запис «може бути спростований шляхом доведення його помилкового формування або недостовірності відомостей, які стали підставою для внесення запису» [72, с. 137]. Документи РАЦС, таким чином, мають допоміжний характер і повинні оцінюватися у взаємозв'язку з медичними та генетичними доказами.

До доказів, які фактично підтверджують подію пологів належить медична документація. Однак у разі недоліків, виправлень, розбіжностей або відсутності частини документів значення цього доказу зменшується, що створює необхідність залучення додаткових засобів доказування.

У справах, пов'язаних із сурогатним материнством, поєднуються медичні, біологічні та договірні аспекти. Доказами у таких справах є: договір між генетичними батьками та сурогатною матір'ю; документи клініки щодо протоколу запліднення; генетична експертиза; документи щодо перебігу вагітності та пологів. У разі сурогатного материнства біологічна істина може не збігатися з жінкою, яка виносила дитину. Доктрина сімейного права підтримує пріоритет генетичної матері, а не гестаційної [73, с. 54]. У випадках донорських яйцеклітин виникає конфлікт між генетичною та гестаційною матір'ю, що вимагає оцінки доказів з огляду на найкращі інтереси дитини, оскільки генетична експертиза може суперечити фактичній гестації [74, с. 48-49].

Основним доказовим джерелом у спорах про материнство є медичні документи закладу охорони здоров'я, в якому відбулися пологи. До них належать: історія пологів, карта новонародженого, журнал реєстрації пологів,

довідка про народження тощо. Як зазначає М. Шульга, медична документація фіксує перебіг пологів у режимі безпосереднього спостереження медичного персоналу, що надає їй статус первинного доказу [75, с. 137]. Проте наявність помилок в оформленні медичної документації, відсутність окремих записів, недотримання процедури ідентифікації новонароджених або зафіксовані порушення у діяльності персоналу можуть суттєво знизити її доказову цінність. Доктрина вказує, що у випадку сумніву щодо достовірності медичних документів суд повинен призначати генетичну експертизу [76, 132].

Судово-біологічна (генетична) експертиза є найнадійнішим способом встановлення або спростування біологічного материнства.

Особливо важливою експертиза є у таких випадках: сурогатне материнство, де жінка, що виношувала дитину, може не бути її біологічною матір'ю; застосування донорських яйцеклітин, що ставить питання про пріоритет біологічної або гестаційної матері; підміна дітей або помилки медичного персоналу, коли медична документація не може гарантувати достовірність.

Р. О. Майданик відзначає, що саме генетична експертиза є тим доказом, який «єдиний здатний спростувати презумпцію материнства» [77, с. 328].

До речових доказів у справах про материнство належать зразки біологічного матеріалу (крові, букального епітелію), що використовуються для генетичних досліджень. Їх отримання здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про судову експертизу» [78].

Суд оцінює докази у їх сукупності, проте в спорах про материнство пріоритет має генетична експертиза, яка не може бути відхилена без обґрунтованих підстав [мельник]. Медичні документи, свідчення та інші матеріали мають допоміжний характер і служать переважно для встановлення контексту та перевірки достовірності дій медичних установ.

Доказування у справах про оспорювання материнства характеризується поєднанням медичних, біологічних та юридичних доказів, проте визначальне значення має генетична експертиза. Суд повинен враховувати специфіку сучасних репродуктивних технологій, можливі помилки медичного персоналу та забезпечувати всебічний аналіз усіх доказів з урахуванням найкращих інтересів дитини.

Судова практика демонструє, що основні труднощі у справах про оспорювання батьківства пов'язані не лише з оцінкою доказів, а й із неправильною процесуальною поведінкою судів, зокрема щодо призначення експертизи. Нестандартні ситуації — смерть відповідача, перебування за кордоном, відсутність згоди на забір зразків — вимагають від суду активної ролі та забезпечення всебічного з'ясування обставин. Наукова доктрина підтримує підхід Верховного Суду щодо пріоритетності генетичної експертизи й одночасного дотримання принципу пропорційності втручання у приватне життя.

3.3. Правові наслідки оспорювання батьківства і материнства

Правові наслідки задоволення позову про оспорювання батьківства або материнства мають комплексний характер і охоплюють як сферу особистих немайнових прав та обов'язків, так і майнові, сімейні та реєстраційні правовідносини. Їх юридична природа визначається системним застосуванням положень Сімейного кодексу України, Цивільного кодексу України, Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» та процесуального законодавства.

Задоволення позову про оспорювання батьківства або материнства призводить до припинення юридичного зв'язку між дитиною та особою, яка була записана батьком чи матір'ю. Відповідно до ст. 140, 141, 143 СК України, з моменту набрання рішенням суду законної сили припиняються особисті немайнові права та обов'язки: право на виховання дитини, право на

участь у спілкуванні та розвитку, право представляти інтереси дитини, а також відповідні обов'язки щодо піклування та захисту її інтересів [1].

При оспорюванні батьківства майнові відносини стосуються переважно прав дитини на утримання та майно, а також обов'язків батьків управляти цим майном. Отже, якщо запис про батьківство скасовується, особа, яка вважалася батьком, втрачає батьківські права та обов'язки а з ними й право на управління майном дитини, що вимагає перегляду всіх правочинів, укладених щодо майна дитини, а також може призвести до обов'язку відшкодувати шкоду, якщо управління було неналежним. Після припинення батьківства, особа, яка раніше вважалася батьком, зобов'язана повернути дитині майно та доходи, що належали їй.

Припиняється також обов'язок утримання дитини, встановлений ст. 180 СК України. Згідно з усталеною судовою практикою, аліменти припиняються лише на майбутнє, тобто з моменту набрання рішенням законної сили. Кошти, сплачені як аліменти до цього часу, не підлягають поверненню, окрім випадків, коли доведено умисний обман або зловживання правом з боку іншої сторони. Як зазначає В. І. Труба «...стягнення з особи, яка записана батьком, матір'ю, аліментів на дитину не є перешкодою для звернення до суду з позовом про виключення відомостей про неї як батька, матері дитини з актового запису про її народження. Однак виключення відомостей про батьківство не тягне за собою таких наслідків, як повернення безпідставно отриманих аліментів» [41, с. 264]. На його думку для повернення сплачених аліментів, можна застосувати положення п. 4 ч. 3 ст. 1212 ЦК України, заявивши позов про відшкодування шкоди особою, яка незаконно набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи [41, с. 265].

Припинення юридичного батьківства впливає також на спадкові правовідносини: дитина та особа, що перестала бути юридичною матір'ю чи батьком, втрачають статус спадкоємців одне щодо одного відповідно до ст. 1223 та ст. 1261 ЦК України.

Втрата особою статусу юридичного батька чи матері внаслідок задоволення позову про оспорування батьківства (материнства) прямо впливає на її майнові права та обов'язки щодо дитини, зокрема на право спадкування.

Відповідно до ст. 141, 166 СК України, припинення юридичного статусу батьківства тягне припинення всіх прав і обов'язків між дитиною та такою особою, у тому числі майнових. У доктрині та судовій практиці ці норми тлумачаться як підстава для припинення і спадкових правовідносин, адже останні ґрунтуються на юридичному факті спорідненості, установленому актовим записом цивільного стану.

Згідно зі ст. 1222, 1261 ЦК України, спадкоємцями першої черги є діти спадкодавця та його батьки. Якщо актовий запис про батьківство (материнство) скасовано, то юридичний статус «батько/мати» і «дитина» відсутній, а отже — немає правової підстави для спадкування за законом у першій черзі.

Крім того, ст. 1216 ЦК України визначає спадкування як перехід прав та обов'язків померлого до спадкоємців — тобто лише до осіб, які мають відповідний сімейно-правовий статус.

Якщо звернутися до судової практики, то у постанові ВС зазначає, що після задоволення позову про оспорування батьківства особа перестає бути «батьком» у розумінні сімейного та цивільного законодавства, а отже втрачає права та обов'язки, що випливають із цього статусу [79].

Рішення суду про задоволення позову є підставою для внесення змін до актового запису про народження дитини. На підставі ст. 134 СК України та ст. 22 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» до актового запису вносяться відповідні зміни: виключення запису про батька або матір, зміна прізвища чи по батькові дитини (за потреби).

Орган державної реєстрації актів цивільного стану виконує рішення суду у порядку, встановленому законодавством, що забезпечує юридичну визначеність факту походження дитини.

Важливо підкреслити, що оспорювання батьківства або материнства не може здійснюватися всупереч найкращим інтересам дитини, закріпленим у ст. 7 та 121 СК України. Дитина, стосовно якої скасовано запис про батьківство чи материнство, не втрачає правового статусу, а її правовий зв'язок може бути встановлений повторно за результатами судового встановлення батьківства або шляхом реєстрації батьківства за спільною заявою батьків. Скасування батьківства не має ретроспективного характеру: воно діє виключно на майбутнє. Права, реалізовані до моменту набрання рішенням законної сили (участь у вихованні, утримання, соціальні гарантії), не анулюються.

Скасування юридичного батьківства або материнства створює правові підстави для встановлення нового, вже біологічного походження дитини. Таке встановлення може здійснюватися шляхом подання позову про визнання батьківства (материнства).

Після набрання законної сили рішенням суду про оспорювання батьківства/материнства колишній юридичний зв'язок між дитиною та особою, записаною як батько або мати, припиняється. Це відкриває можливість звернення до суду із позовом про визнання батьківства (материнства) іншої особи, яка фактично є біологічним батьком/матір'ю. Такий позов подається відповідно до ст. 128, 128-1 та 129 Сімейного кодексу України. Доказами можуть бути результати молекулярно-генетичної експертизи; медичні документи, що підтверджують вагітність і народження; показання свідків; інші докази, що підтверджують біологічний зв'язок.

Також, якщо біологічні батьки дитини досягли згоди щодо походження дитини, вони можуть подати спільну заяву до ДРАЦС про встановлення батьківства (ст. 126 СК України). Така процедура застосовується лише у випадку, коли немає спору між сторонами, а питання біологічного походження є очевидним і підтвердженим. Орган ДРАЦС у цьому разі вносить зміни до актового запису на підставі відповідної заяви та доданих документів.

Відповідно до ст. 126 і 135 СК України, якщо біологічний батько бажає визнати батьківство й відсутні заперечення матері, орган ДРАЦС може зареєструвати походження дитини без судового рішення. Цей шлях є особливо актуальним, коли після скасування юридичного батьківства одночасно виникає питання про закріплення фактичних сімейних відносин.

Хоча материнство зазвичай встановлюється за фактом народження (ст. 121 СК України), після скасування помилкового запису про матір (наприклад, у разі підміни дітей у пологовому будинку або сурогатного материнства) може подаватися заява до суду про визнання материнства (ст. 133 СК України), заява до ДРАЦС за наявності безспірних доказів. Таке встановлення потребує, як правило, генетичної експертизи.

Судова практика України допускає вирішення в одній справі одразу двох вимог, оспорування батьківства/материнства, і визнання нового батьківства. Це дає змогу уникнути подвійних проваджень і скоротити строки відновлення правового статусу дитини. Суд у такому випадку досліджує докази комплексно та одночасно виносить рішення про скасування старого та встановлення нового походження.

Припинення юридичного батьківства тягне за собою припинення всіх майнових прав та обов'язків, які впливали з цього статусу: право дитини на утримання; право на соціальні виплати у зв'язку з втратою годувальника; право на пенсію або інші пільги, прив'язані до статусу родинного зв'язку.

Загальне правило про неповернення аліментів, сплачених до моменту скасування батьківства, обумовлене принципом спрямованості таких платежів на забезпечення найкращих інтересів дитини. Проте у випадках встановленого обману можливе застосування норм про повернення безпідставно набутого майна за ст. 1212 ЦК України. Підстави повернення є вкрай обмеженими і застосовуються лише за наявності умисних дій.

У випадках, коли особа була записана батьком/матір'ю внаслідок добросовісної помилки (а не обману), то не настає цивільно-правової

відповідальності іншого з батьків. Також відсутні підстави для відшкодування шкоди і не допускається автоматичне стягнення витрат, понесених у зв'язку з утриманням дитини.

Скасування юридичного батьківства або материнства створює правові підстави для встановлення нового, вже біологічного походження дитини. Таке встановлення може здійснюватися: у судовому порядку (ст. 128 СК України); шляхом подання спільної заяви батьків до органу ДРАЦС; на підставі висновків молекулярно-генетичної експертизи.

Таким чином забезпечується відповідність юридичного статусу фактичним обставинам походження дитини.

Рішення суду про оспорювання батьківства або материнства є обов'язковим для органів державної влади, органів опіки та піклування, юридичних та фізичних осіб. Такий висновок випливає зі ст. 18 ЦПК України відповідно до якої «...Судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, - і за її межами».

У справах про оспорювання батьківства чи материнства це означає, що органи державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язані внести зміни або скасувати актовий запис про народження відповідно до резолютивної частини судового рішення (ст. 134 СК України; ст. 22 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану»).

Воно може бути переглянуте за нововиявленими обставинами, зокрема у разі появи нових доказів, що ставлять під сумнів достовірність експертного висновку.

Органи опіки та піклування зобов'язані враховувати наслідки такого рішення при вирішенні питань щодо визначення місця проживання дитини,

участі у вихованні, встановлення опіки та піклуванні, захисту майнових прав дитини.

Обов'язковість судового рішення також поширюється на будь-яких фізичних та юридичних осіб, оскільки правовий статус батька або матері припиняється з моменту набрання рішенням законної сили, і жодна особа не може оспорювати чи ігнорувати цей факт у правовідносинах з дитиною.

Отже, рішення про оспорювання батьківства має преюдиційний характер, є обов'язковим для всіх суб'єктів та тягне припинення особистих немайнових і майнових правовідносин між особою та дитиною.

Правові наслідки оспорювання батьківства і материнства мають системний характер і безпосередньо впливають на особисті, майнові та спадкові правовідносини. Основним орієнтиром їх застосування виступає принцип найкращих інтересів дитини та стабільності сімейних правовідносин. Судове скасування батьківства не має зворотної сили, але забезпечує відновлення правової відповідності між біологічним і юридичним походженням дитини.

Висновок до Розділу III

Інститут оспорювання батьківства і материнства в Україні ґрунтується на поєднанні принципів біологічної істини та стабільності сімейних відносин. Підставою для оспорювання є відсутність кровного споріднення між особою, яка записана батьком або матір'ю, та дитиною, а розгляд таких справ здійснюється виключно судами загальної юрисдикції відповідно до ЦПК України.

Судовий процес у цій категорії справ спрямований на забезпечення балансу інтересів дитини, позивача та інших сторін, із чітким визначенням належних позивачів та можливістю залучення органів державної влади чи місцевого самоврядування для надання висновків. Інститут співучасті та регламентація процесуальних прав сторін забезпечують ефективно вирішення спорів і захист прав усіх учасників процесу, водночас гарантують стабільність актів цивільного стану та охорону інтересів дитини.

У справах про оспорювання батьківства та материнства в Україні доказування має комплексний характер і поєднує медичні, біологічні, соціальні та юридичні елементи. Цивільний процесуальний кодекс України (ст. 76–92 ЦПК) не встановлює обмежень щодо видів доказів, дозволяючи сторонам використовувати письмові, речові, електронні докази, показання свідків, пояснення сторін та третіх осіб, а також висновки експертів. Водночас усі докази повинні бути належними, допустимими, достовірними та достатніми.

Письмові та медичні документи, що фіксують народження дитини та перебіг вагітності, відіграють допоміжну роль, тоді як показання свідків і сторін дозволяють встановити соціальні та міжособистісні обставини. Основним і найнадійнішим засобом доказування у таких справах є судово-

генетична (ДНК) експертиза, яка забезпечує високий рівень достовірності встановлення біологічного батьківства або материнства. Пріоритет генетичної експертизи обґрунтований і підтримується Верховним Судом України, водночас її результати повинні оцінюватися у комплексі з іншими доказами та з урахуванням інтересів дитини.

У спорах про материнство особливе значення має поєднання медичних і генетичних доказів, а також оцінка обставин, пов'язаних із сурогатним материнством або використанням донорських яйцеклітин. Незалежно від категорії спору, суд зобов'язаний забезпечити всебічне, об'єктивне та збалансоване з'ясування обставин, оцінюючи докази в їх сукупності та враховуючи біологічну істину, правову стабільність актових записів і найкращі інтереси дитини.

Таким чином, доказування у справах про оспорування батьківства і материнства ґрунтується на поєднанні науково обґрунтованих методів встановлення біологічного споріднення та комплексної оцінки соціальних, юридичних і медичних обставин справи, що забезпечує належне, всебічне і справедливе вирішення спорів.

Правові наслідки оспорування батьківства і материнства забезпечують відновлення відповідності юридичного статусу дитини її фактичному походженню, дотримання принципу найкращих інтересів дитини та стабільності сімейних правовідносин, водночас гарантують правову визначеність і обов'язковість судових рішень у сфері сімейного та цивільного права.

ВИСНОВКИ

Отже, встановлення походження дитини є комплексним правовим інститутом, що поєднує у собі як елементи приватного та публічного права, так і взаємодію біологічних, соціальних і юридичних чинників. Поняття батьківства і материнства у Сімейному кодексі України базується на принципі пріоритету інтересів дитини, що кореспондує міжнародним стандартам охорони прав дитини та практиці Європейського суду з прав людини. Через це оспорування батьківства чи материнства не розглядається як суто формальна процедура, а як інструмент забезпечення права дитини на достовірну інформацію про власне походження та її право на приватне життя.

Проаналізувавши доктринальні підходи щодо визначення «право на батьківство» і «право на материнство» ми прийшли до висновку, що право на материнство та батьківство є особистим немайновим правом, закріпленим законодавством, що гарантує жінці та чоловікові можливість здійснювати репродуктивну функцію, утримувати і виховувати дитину, а також захищати свої права у судовому порядку.

Протягом тривалого часу залишається невирішеним питання про право матері, яка перебуває у шлюбі, оспорити презумпцію батьківства свого чоловіка в момент реєстрації народження дитини не в судовому порядку, а в органах РАЦСу шляхом подачі нею заяви про те, що її чоловік не є батьком дитини.

На нашу думку, видається, що у всіх випадках первинний запис про народження дитини матір'ю, яка перебуває у шлюбі, повинна відповідати презумпції батьківства чоловіка матері дитини. Наступні зміни відомостей про батька дитини можуть проводитися лише на підставі рішення суду.

Проаналізувавши способи встановлення походження дитини можна зазначити, що добровільне визнання батьківства є беззворотнім юридичним актом, який породжує правовідносини між батьком і дитиною з моменту державної реєстрації. Водночас у разі встановлення, що особа не є біологічним батьком дитини, можливе оскарження цього правовідношення відповідно до ст. 136 СК України. Визнання батьківства можливе незалежно від тривалості стосунків між матір'ю і батьком, наявності інших шлюбів у батька та віку особи, яка вважає себе батьком. Особливу увагу законодавець приділяє неповнолітнім особам, які можуть визнавати своє батьківство лише за згодою своїх батьків або піклувальників.

Судове встановлення батьківства та материнства є необхідним у випадках відсутності добровільного визнання або при наявності спору щодо особи, яка є батьком чи матір'ю дитини. Судовий порядок дозволяє встановити факт батьківства та материнства у разі смерті або відсутності однієї зі сторін, що забезпечує захист прав дитини на визначення свого походження.

Сучасні репродуктивні технології та методи кріоконсервації біологічного матеріалу розширюють можливості реалізації права на материнство і батьківство, проте створюють нові правові виклики щодо визначення походження дитини та відкладеного батьківства. Походження дитини народженої внаслідок застосування методів кріоконсервації, а відтак, регулювання права на відкладене батьківство/ материнство чинне сімейне законодавство залишає поза правовим регулюванням. Тому існує потреба у законодавчому регулюванні прогалин у цій сфері, що дозволить забезпечити належне закріплення гарантій права на батьківство (материнство) та ефективного механізму їх реалізації не лише у разі обмеження життєдіяльності, а й у разі смерті особи.

Аналіз норм Сімейного кодексу України та судової практики свідчить, що оспорювання батьківства та материнства є важливою процедурою захисту прав і законних інтересів як дитини, так і осіб, записаних батьком чи матір'ю

у актових записах про народження. Основною підставою для оспорювання є невідповідність встановленого батьківства (материнства) фактичному біологічному походженню дитини або наявність вад волевиявлення при добровільному визнанні батьківства.

Дослідивши питання кола суб'єктів, які мають право оскаржувати актовий запис про походження дитини, можна визначити доктринальні підходи, а саме, формалістично-стабілізаційний підхід (юридична стабільність актових записів), біологічно-орієнтований підхід (пріоритет біологічної істини), соціально-орієнтований підхід (обґрунтований пріоритет інтересів дитини та соціального батьківства, процедурно-правовий (компромісний) підхід, позиція, орієнтована на репродуктивні технології й сурогатність. Переважна частина доктрини прагне балансу: законодавство та суди повинні забезпечити можливість відновлення біологічної істини там, де це необхідно, але одночасно обов'язково враховувати інтереси дитини та уникати формальної дестабілізації сім'ї.

Справи про оспорювання батьківства та материнства розглядаються виключно судами загальної юрисдикції у порядку загального позовного провадження, що виключає можливість адміністративного вирішення спорів органами РАЦС, окрім випадків добровільного визнання. Суб'єктами таких правовідносин виступають фізичні особи – батьки або матір, а також їхні спадкоємці у визначених законом випадках. Особлива увага законодавця приділяється належним позивачам, перелік яких визначений матеріальним правом і включає, зокрема, осіб, записаних як батько або матір, а також їхніх спадкоємців.

Серед науковців є спірне питання щодо співучасті по данній категорії справ. Проаналізувавши судову практику ми прийшли до висновку, що у справах про оспорювання батьківства (материнства) активна процесуальна співучасть може мати місце у випадку, якщо позовна заява подається на підставі ст. 138 СК України, тобто жінкою, яка народила дитину у шлюбі, а предметом вимоги є виключення запису про свого чоловіка як батька дитини

з актового запису про народження дитини. У такому випадку у процесуальному статусі співучасника може виступати інший чоловік, який визнає своє батьківство щодо дитини.

Важливим є встановлення предмета доказування, який залежить від категорії справи: у справах про оспорування батьківства особою, записаною батьком, предметом доказування є відсутність кровного споріднення та необізнаність позивача про це в момент реєстрації. У справах про оспорування материнства предметом доказування є відсутність біологічного зв'язку між дитиною та жінкою, яка записана матір'ю, або встановлення права іншої жінки на визнання свого материнства.

Судова практика підтверджує, що при розгляді справ про оспорування батьківства (материнства) суд повинен оцінити докази належним чином, визначити норму матеріального права, якою керувався, та у резолютивній частині рішення зазначити порядок виключення відомостей з актового запису про народження дитини. При цьому важливим є дотримання обмежень щодо осіб, які не мають права оспорювати батьківство або материнство, а також часових меж для подання позовів, передбачених законодавством.

У справах про оспорування батьківства та материнства в Україні доказування має комплексний характер і поєднує медичні, біологічні, соціальні та юридичні елементи. Цивільний процесуальний кодекс України (ст. 76–92 ЦПК) не встановлює обмежень щодо видів доказів, дозволяючи сторонам використовувати письмові, речові, електронні докази, показання свідків, а також висновки експертів. Водночас усі докази повинні бути належними, допустимими, достовірними та достатніми.

Письмові та медичні документи, що фіксують народження дитини та перебіг вагітності, відіграють допоміжну роль, тоді як показання свідків дозволяють встановити соціальні та міжособистісні обставини. Основним і найнадійнішим засобом доказування у таких справах є судово-генетична (ДНК) експертиза, яка забезпечує високий рівень достовірності встановлення біологічного батьківства або материнства. Пріоритет генетичної експертизи

обґрунтований і підтримується Верховним Судом України, водночас її результати повинні оцінюватися у комплексі з іншими доказами та з урахуванням інтересів дитини.

У спрах про материнство особливе значення має поєднання медичних і генетичних доказів, а також оцінка обставин, пов'язаних із сурогатним материнством або використанням донорських яйцеклітин. Незалежно від категорії спору, суд зобов'язаний забезпечити всебічне, об'єктивне та збалансоване з'ясування обставин, оцінюючи докази в їх сукупності та враховуючи біологічну істину, правову стабільність актових записів і найкращі інтереси дитини.

Таким чином, доказування у справах про оспорування батьківства і материнства ґрунтується на поєднанні науково обґрунтованих методів встановлення біологічного споріднення та комплексної оцінки соціальних, юридичних і медичних обставин справи, що забезпечує належне, всебічне і справедливе вирішення спорів.

Правові наслідки оспорування батьківства і материнства забезпечують відновлення відповідності юридичного статусу дитини її фактичному походженню, дотримання принципу найкращих інтересів дитини та стабільності сімейних правовідносин, водночас гарантують правову визначеність і обов'язковість судових рішень у сфері сімейного та цивільного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947 – III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n656>
2. Сімейне право України : підручник / за ред. В. С. Гопанчука. Київ : Істина, 2002. 304 с.
3. Кожевникова В. О. Здійснення та обмеження права особи на материнство, батьківство: компаративіс тичний аспект. Часопис Київського університету права. 2017. № 2. С. 130–133.
4. Яцюк А.Р. Право на батьківство, материнство, як особисті немайнові права. Правова держава. 2023. № 49. С. 101 -112. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/276047/272890>
5. Чернік С.Д. Право на материнство та батьківство як особисті немайнові права пожружжя. Наукові записки. Серія: Право. 2021. Випуск 10. С. 25 – 29. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/53/39>
6. Труба В.І. Поняття та загальна класифікація сімейних правовідносин: дис. ... докт. юр. наук.; спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2020. 470 с.
7. Багач Е. М., Білоусов Ю. В., Ватрас В. А., Давидова Н. О., Кодинець А. О. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. Київ : Ліга, 2010. 577 с.
8. Ганкевич О.М. Поняття батьківства та материнства у сімейно-правовій доктрині. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2014. Вип. 36. С. 89 – 99.
9. Сімейне право : підручник / за заг. ред. В. А. Кройтора та В. Ю. Євко ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – 512 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3e06bd34-df92-438c-a3c6-151d0cf9ffc3>

- 10.Явор О.А. Кровне споріднення як одна із підстав виникнення суб'єктивних прав та обов'язків батьків і дітей. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10053/1/Yavor.pdf>
- 11.Ватрас В.А. Батьки та діти як суб'єкти сімейних правовідносин. Університетські наукові записки. 2008. № 4 (28). С. 145–150. URL: https://old.univer.km.ua/statti/15.vatras_v.a._batky_ta_dity_yak_subyekty_simeynykh_pravovidnosyn.pdf
- 12.Лепех С. М. Сімейне право України: навч. посіб. Львів; ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. С. 132
- 13.Дякович М. М. Сімейне право України: навч. посіб. К.: Правова єдність, 2009. С. 209.
- 14.Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.
- 15.Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
- 16.Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 р. № 2398- VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>
- 17.Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: наказ Міністерства юстиції України від 18.10.2000 р. № 52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text>
- 18.Конончук Н.М. Визначення сімейно-правового статусу дитини у сім'ї її природного походження. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 7. С. 77-80.
- 19.Горбунова О.В. Премпція шлюбного материнства, батьківства за сімейним законодавством України та деяких країн Європейського Союзу. Актуальні проблеми держави і права. 2023. С. 46-52. URL: <http://www.apdp.in.ua/v97/6.pdf>
- 20.Голубева Н.Ю. Встановлення батьківства і материнства при застосуванні штучних методів репродукції людини. URL:

- <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dbd565ca-5a5a-423d-b955-d017c4a5ffc8/content>
- 21.Дутко А.О. Право на відкладене батьківство/материнство – окремі питання правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 81: частина 1. С. 191 – 195. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/98e9df80-8292-4256-9167-ab07875df1b9/content>
- 22.Дутко А. О. Загальна характеристика правовідносин батьків і дітей. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». Вип. 827. С. 100.
- 23.Конституція України: Закон України від 26.06.1996 р. № 254к/96- ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- 24.Горбунова О.В. Особливості встановлення факту батьківства (материнства) за сімейним законодавством України: сучасний аспект. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/21739/21712>
- 25.Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>
- 26.Розгон О. Практичні аспекти визнання батьківства в Україні. URL: <http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2017/05/Rozgon.pdf>
- 27.О.М. Ганкевич-Журавльова. Про осіб, які мають право на пред'явлення позову про визнання батьківства. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3ff1fd38-8958-47f9-895c-26d5c7226f6b/content>
- 28.Оніщук О.М. Класифікація батьківських прав. URL: <https://yur-ukraine.com/wp-content/uploads/2020/02/onishhuk-o.m.-klasyfikacziya-batkivskyh-prav.pdf>

- 29.Ганкевич О.М. Процесуальні особливості розгляду справ про оспорування батьківства. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 4. С. 37-40. URL: http://lsej.org.ua/4_2016/10.pdf
- 30.Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей. Автореф. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Київ. 2015. 49 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/57e2cad3-6760-4781-911f-f0b24e1d99de/content>
- 31.Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного ВСуду у справах зі спорів щодо позбавлення/поновлення батьківських прав, оспорування батьківства зв 2019 рік – липень 2022 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Oglyad_KCS_batkivstvo.pdf
- 32.Дзера О. В., Боднар Т. В. *Сімейне право України* / О. В. Дзера, Т. В. Боднар. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 480 с.
- 33.Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду у справах зі спорів щодо позбавлення/поновлення батьківських прав, оспорування батьківства за 2019 рік – липень 2022 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Oglyad_KCS_batkivstvo.pdf
- 34.Сімейне право України : підручник / Л.М.Баранова, В.І.Борисова, І.В.Жилінкова та ін. ; за заг. ред. В.І.Борисової та І.В.Жилінкової. 2е вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2009. 288 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2014/NMP_0018.pdf
- 35.Сімейне право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. Т.В. Курило. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 316 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/405/1/%D0%9A%D0%>

- A3%D0%A0%D0%98%D0%9B%D0%9E%20%D0%A2.%D0%92.%20%D0%A1%D1%96%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf
- 36.Вонсович Х.І. Презумпція материнства генетичної матері. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2015. Випуск 2. С. 77 – 88. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/vchfo_2015_2_10.pdf
- 37.Постанова Верховного Суду по цивільній справі, що виникають із сімейних правовідносин від 31.07.2023 р. № 61-10148ск22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112731316>
- 38.Красицька Л.В. Концептуальні аспекти прогнозування розвитку сімейного законодавства України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 91: частина 1. С. 353-358. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/53.pdf>
- 39.Стопченко К.О. Особливості визначення складу осіб, які беруть участь у цивільних справах при оспорюванні батьківства і материнства. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 3 (104). С. 155-164. URL: <https://lawscience.com.ua/web/uploads/pdf/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%203-2017-155-164.pdf>
- 40.Рішення Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області від 03 березня 2018 року // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72760003>.
- 41.Труба В.І. Окремі аспекти оспорювання батьківства. URL: https://www.researchgate.net/profile/Vyacheslav-Truba/publication/392552499_Okremit_aspekti_osporuvanna_batkivstva/links/684823ea6b5a287c304a4d2a/Okremit

- 42.Ганкевич О.М. Процесуальні особливості розгляду справ про оспорювання батьківства. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 4. С. 37 – 40. URL: [10 \(1\).pdf](#)
- 43.Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n8371>
- 44.Постанова КЦС ВС від 20.11.2019 у справі № 522/1910/17. URL: https://zakon.cc/court/document/read/92902617_eb3ddf78
- 45.Конвенція про права дитини: Загальний коментар № 14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини (пункт 1 стаття 3). Ухвалено Комітетом з прав дитини на його шістдесят другій сесії (14 січня – 1 лютого 2013 року). URL: <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf>
- 46.Стопченко К.О. Судочинство у справах про оспорювання батьківства та материнства. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. 12.00.03. Київ. 2019. 199 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3c871923-b852-4d4a-985d-6abc68762631/content>
- 47.Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : Науково-практичний коментар / З. В. Ромовська. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 532 с.
- 48.Постанова Верховного Суду у справі про встановлення батьківства або материнств від 15.07.2020 р. № 61-22940ск19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90562937>
- 49.Ганкевич О. М. Судочинство у справах про визнання батьківства, материнства та його оспорювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. М. Ганкевич. Івано-Франківськ, 2015
- 50.Супрун Т.С. Визнання та оспорювання материнства. Університетські наукові записки. 2016. № 58. С. 115-121.

- 51.Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України : Академічний курс : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / Михайло Йосипович Штефан. К. : Вид. дім «Ін Юре», 2005. 624 с.
- 52.Заїка Ю. Оспорювання батьківства за сімейним законодавством України : монографія. К. : Алерта, 2017. – 236 с.
- 53.Дзера О. В., Кузнецова Н. С. Сімейне право України : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2016. 512 с.
- 54.Постанова Верховного Суду від 22.01.2020 у справі № 522/15208/17. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C016054>
- 55.Постанова ВС від 17.03.2021 у справі № 466/1006/19. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C016054>
- 56.Жилінкова І. В. Сімейне право України: науково-практичний коментар. Х. Право, 2018. 784 с.
- 57.Бібікова С. В. Актуальні проблеми доказування у спорах про походження дитини // Підприємництво, господарство і право. 2020. № 4. С. 112–116
- 58.Харитонов О. І. Сімейно-правові презумпції та їх роль у доказуванні. Одеса. Фенікс, 2019. 264 с.
- 59.Гопанчук В. Сучасні тенденції розвитку інституту батьківства // Часопис цивілістики. 2021. № 39. С. 55–61.
- 60.Стефанчук Р. О. Проблеми визначення походження дитини у сімейному праві // Право України. 2019. № 7. С. 121–130.
- 61.Постанова ВС від 26.05.2021 у справі № 522/19146/18. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C016054>
- 62.Щербина М. М. Доказування у цивільному процесі : монографія. К. : Юстініан, 2018. 304 с.
- 63.Постанова ВС від 16.02.2022 у справі № 465/719/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90562937>
- 64.Постанова ВС від 23.06.2021 у справі № 727/10288/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90562937>

- 65.Стрельцова Є. В. Ухилення від участі у проведенні експертизи як форма недобросовісної поведінки сторони // Вісник цивільного процесу. 2020. № 2. С. 133–140.
- 66.Bainham A. Children: The Modern Law. – Bristol : Jordans, 2015. – 784 p.
Lundy L., Byrne B. The right to know one's origins in the jurisprudence of the ECtHR // International Journal of Children's Rights. – 2019. – Vol. 27. – P. 375–399.
- 67.Постанова ВС від 21.10.2020 у справі № 308/7608/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90562937>
- 68.Постанова Верховного Суду від 20.02.2019 у справі № 490/1239/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90562937>
- 69.Красицька Л. В. Сімейне право України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 432 с.
- 70.Міхеєва Н. Ю. Посмертне встановлення батьківства: правова природа та судова практика. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 84–89.
- 71.Постанова ВС від 17.04.2020 у справі № 761/21276/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90562937>
- 72.¹Гопанчук В. Актуальні проблеми встановлення походження дитини. Харків: Право, 2019. 214 с.
- 73.Калмикова О. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 168 с
- 74.Гончаренко Л. Донорські репродуктивні технології та проблеми встановлення материнства // Медичне право. 2022. № 3. С. 45–56.
- 75.Шульга М. Медичні документи як доказ у цивільному процесі // Вісник Академії правових наук України. 2013. № 4. С. 133–139.
- 76.Мельник Р. Доказування у спорах щодо походження дитини. Львів: Сполом, 2020. 189 с.
- 77.Майданик Р. Сімейне право України: Академічний курс. Київ: Алерта, 2016. 560 с.

78.Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

79.Постанова Верховного Суду від 24.02.2021 у справі № 761/12617/17.

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90562937>